

De Rooster

De Rooster

Onderzoek naar de geschiedenis van
perceel, bebouwing, eigendom en bewoning
van Oudegracht 279

Foto voorpagina: Het huis op de hoek van de Lange Smeestraat en de Oude Gracht:
Oude Gracht 279. Foto gemaakt in 1954.
De foto van het huis op de achterpagina is gemaakt in 1928.

Colofon

Onderzoek en tekst: Frederike I. Kappers.
De tekeningen op pagina 4 en 7 zijn gemaakt door Dirk van Sichen.
De foto's op voorpagina, pagina 37 en de grote foto op de achterpagina: Het Utrechts Archief.
De afbeelding op pag. 15: uit "spiegel van het Menselyk bedrijf" (1694) door Jan Luyken en zijn zoon Caspar.
De foto's en tekeningen op pag. 3, 5, 6, 41 en 42: Leo Wevers, gemaakt in 2005.
De tekeningen op pagina 8 en 25: uit het archief van het UMF.
De foto's op pag. 10, 23, 32 en 47: Simon den Daas.
Overige illustraties: collectie Frederike I. Kappers.
Uitgavebegeleiding en opmaak: Simon den Daas.
Druk: Graficiënt Printmedia, Almere.
ISSN: 1383-0279

SteenGoed verschijnt tweemaal per jaar en is een uitgave van de
STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht
telefoon: 030 - 2311761; fax: 030 - 2332401
e-mail: info@umf.nu
site: www.umf.nu
bank: 53.75.88.159

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert monumentale woonhuizen in Utrecht. Voor minimaal € 17,- per jaar of € 300,- ineens is men begunstiger van de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

Inleiding

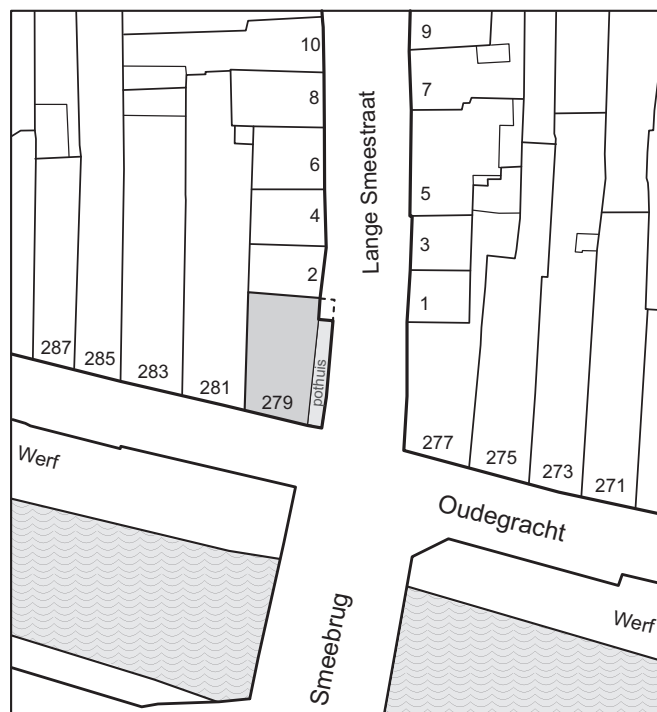
Op 3 maart 1969 berichtte W. Thoomes, bij de gemeente Utrecht werkzaam voor het Utrechts Monumenten Fonds (UMF), zijn wethouder, tevens voorzitter UMF, dat het huis Oudegracht 279-279bis te koop was. Hij beval de aankoop van het stadsbeeldbepalende zeventiende eeuwse huis met middeleeuwse kelders van harte aan. Het huis bezat bovendien een fraai pothuis aan de Lange Smeestraat: "tevens één van de twee die Utrecht nog 'arm' is". Het keldercomplex onder de straat was verhuurd aan de jeugdkelder "Paradiso" (voorheen "Palet") voor f 1.250 per jaar. De begane grond werd verhuurd aan een gezin met vijf kinderen voor f 800 per jaar. Gezien de toestand van gezin en woning zou het goed zijn als er door de gemeente voor een modernere, zonnige woning gezorgd kon worden. Het bovenhuis nr 279bis was in gebruik bij de eigenaar en zijn gezin. Ook dit gezin zou liever verhuizen naar een plezierige, zonnige 4-kamer huurflat. De staat van het onderhoud was redelijk, maar het buitenschilderwerk diende terstond aangepakt te worden. Het huis was kort tevoren getaxeerd op f 55.000. Als prettige bijkomstigheid bleek de eigenaar bereid het niet door een hypotheeklening te dekken deel van de koopkosten in leen aan het Fonds te verstrekken. Voorwaarde was wel dat zowel de eigenaar en als de bewoners van de woning op de begane grond geholpen zouden worden met het vinden van een geschikte huurwoning. Men werd het eens voor f 60.000, zodat de akte op de laatste dag van het jaar 1969 bij notaris Kronenberg ondertekend kon worden.¹ Thoomes liet een onderzoek naar de geschiedenis van het pand doen door de heer Röhner, medewerker van Het Utrechts Archief (HUA). Aan de hand van de resultaten schreef hij in 1977 een artikel in het maandblad Oud-Utrecht. Sindsdien is er meer onderzoek gedaan naar geschiedenis van de bewoners van het huis, waardoor er nieuwe gegevens beschikbaar zijn gekomen.

De jaarverslagen van het UMF uit 1969-1977 en 1994/1995 leverden gegevens op over de restauraties die het Fonds liet uitvoeren.

In 1989 verscheen het boek van Dolfin over de huizen binnen de singels van de stad Utrecht waarin uitvoerige tekeningen van het pand opgenomen zijn. In een aantal afleveringen van Steengoed² werd de geschiedenis van huizen in de directe omgeving behandeld. In Steengoed 48 staat een beschouwing over de werfkelders tussen de Smebrug en de Geertebrug die ook van toepassing is op het perceel nr 279. Een belangrijke bijdrage aan de bouwhistorie van het huis leverde Leo Wevers. Hij rapporteerde in 2005 over zijn bouwhistorische opname en waardstelling als voorbereiding voor een inmiddels uitgevoerde restauratie van het interieur. In het voorliggende nummer van Steengoed wordt dankbaar en uitvoerig gebruik gemaakt van zijn rapportage.

De beschrijvingen zijn te uitgebreid om geheel over te nemen. Met 120 afbeeldingen van de binnen- en de buitenkant van het gebouw en plattegronden met bouwfaserings- en monumentwaarden van alle verdiepingen verdient het rapport een bredere verspreiding.

Situering van het huis in de omgeving op basis van de kadastrale kaart uit 2005.

Beschrijving van het huis en bouwhistorie³

Het huis Oudegracht 279 is gelegen aan de westzijde van de gracht op de zuidhoek van de Lange Smeestraat.⁴ In de periode 1795-1890 stond het bekend onder het huisnummer B39. Tussen 1890-1917 was de nummering Tolsteeg Zijde nr III. In het kadaster van 1832 stond het onder C nr 2266 genoteerd. In 2005 was het bekend onder C nr 7143.

Het huis had ooit de naam De Rooster gekregen. In de verkoopakten na 1762 hield men de herinnering hieraan vast met de omschrijving “*van ouds genaamd de brouwerij de Rooster*”.

Tegenwoordig is het huis bekender onder de naam “*t Oude Pothuys*” naar het gelijknamige café-restaurant dat in het keldercomplex van het huis gevestigd is.

Het huis bestaat uit een voorhuis dat georiënteerd is op de Oudegracht en een haaks hierop staand achterhuis. Dit deel is gelegen aan de Lange Smeestraat. Hier bevindt zich ook het pothuis. Zowel voor- als achterhuis hebben drie verdiepingen, zij het dat de vloeren niet op gelijke hoogte liggen. Het buurhuis Oudegracht 281, genaamd “*De Drie Ringen*” lijkt op het eerste gezicht een architectonische eenheid te vormen met De Rooster. De huizen hebben een gemeenschappelijke dwarskap gedekt met grijsgesmoorde Hollandse pannen en een gemeenschappelijke kroonlijst. De indruk van eenheid wordt versterkt door de symmetrisch geplaatste schoorstenen (met schoorsteenkap) en dakkapellen. De onderliggende gevels zijn echter geheel verschillend. Hierop wordt teruggekomen in het hoofdstuk over eigenaar Paulus van Vlissingen.

De zolderverdieping bestaat uit één grote ruimte onder twee verschillende haaks op elkaar staande zadeldaken met onderling verschillende grenen kapconstructies.

De voordeur van het voorhuis bevindt zich aan de Oudegracht. De deur bestaat uit twee paneeldeuren met een rijkgesneden deurnaald met bladmotieven. Het kalf boven de deur is ook voorzien van rijk houtsnijwerk met florale motieven. Het bovenlicht is voorzien van gekleurd glas-in-

De rijk gesneden deurnaald en het kalf met florale motieven.

De plattegronden van de verdiepingen uit het rapport van Vlaardingenbroek en Wevers, waarop met kleur de bouwfaseringen waren aangegeven. De kleuren kunnen helaas niet zichtbaar worden gemaakt, maar de tekeningen geven een goed beeld van de indeling van het pand vóór de restauratie. Links boven de begane grond, rechtsboven de eerste verdieping, linksonder de tweede verdieping en rechtsonder de zolder.

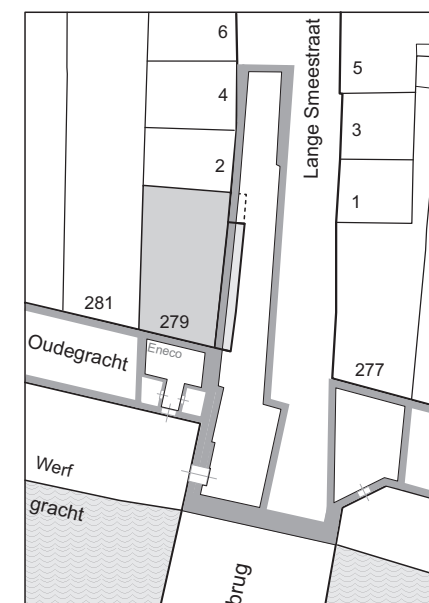

lood met de tekst “BRANDSTOFFEN-HANDEL”. Het lettertype is volgens Wevers kenmerkend voor de jaren '20 van de 20ste eeuw. Hierboven op het hoofdstel is het opschrift “BRANDHOUT EN STEENKOLEN” aangebracht.

De zijgevel is duidelijk verdeeld in een voor- en een achterhuis. Op de gevel van het voorhuis zijn nieuwe bloemvormige smeedijzeren muurankers aangebracht. Langs de buitenkant loopt een onregelmatig geslept schoorsteenkanaal. Deze loopt vanuit het pothuis schuin naar boven. Op oudere foto's is deze schoorsteen niet te zien, maar bij de restauratie van 1975 bleken er dermate duidelijke aanwijzingen voor het bestaan te zijn, dat deze weer in ere is hersteld.

De voordeur van het achterhuis is bereikbaar via een buitentrap die de afdekking van het pothuis als het ware in tweeën verdeelt. Bij de aankoop in 1969 was er een keuken van de beneden woning in het pothuis. In de keukenmuur die tegen het huis aan ligt, is een tegelwand aanwezig met tableau's van een hond en een kat. De buitentrapp loopt rakelings over deze tableau's heen, zodat de keuken hier een erg laag plafond heeft. Het pothuis en de tegels komen aan de orde in het hoofdstuk over de 19de eeuw. Bij de restauratie van 1975 werd het zinken dak van het pothuis vervangen door hardstenen platen. Het ijzeren trapje naar de voordeur kreeg hardstenen treden.

De situering van de kelders ten opzichte van de bebouwing, op basis van de kadastrale kaart uit 2005.

“t Oude Pothuys” staat bekend om zijn kelders. Tegenwoordig staan alle kelders met elkaar in verbinding door ruime doorbraken van de scheidsmuren. Alleen de werfkelder is sedert 1963 niet bereikbaar omdat deze apparatuur van de stadsverwarming huisvest. Bij de aankoop in 1969 stond de kelder onder het achterhuis met een trap in verbinding met de begane grond. Er was toen nog geen doorbraak naar de andere kelders gemaakt. Deze kelder behoort bouwhistorisch gezien tot het oudste deel van het huis. De kelder bezit een gewelfsysteem met gordelbogen en troggewelven. Deze constructie dateert waarschijnlijk uit de 15de eeuw. Uit vergelijking tussen de breedte van de kelderverdieping en de hoger gelegen verdiepingen is gebleken dat er tussen de zuidelijke keldermuur en de perceelsgrens ongeveer een halve meter tussenruimte aanwezig is. Hieruit kan worden afgeleid dat het pand oorspronkelijk de breedte had van de kelderruimte en een zogenaamde osendrop⁵ aan de zuidzijde kende.

Het complex telt verder een kelder met een hoog tongewelf onder het voorhuis, een kelder die uit drie delen bestaat onder de Lange Smeestraat en een kelder onder de Smeedbrug. Bouwhistorisch gezien stammen de kelders uit de 17de eeuw.

Een huis dat vele eeuwen oud is, zal vaak verbouwd zijn. Bij de verbouwingen zullen materialen hergebruikt zijn zodat een goede datering lastig is. Ook De Rooster ontkwam hier niet aan. Wevers maakte een uitvoerige bouwhistorische analyse aan de hand van materialen en gebruikte bouwtechnieken. In de hoofdstukken over de eigenaren zal hier op teruggeko-

men worden. De indeling van het huis is goed te zien op de plattegronden en doorsneden bij dit Steengoed.

Het huis werd op 20 juni 1967 ingeschreven in het monumentenregister als rijksmonument met de omschrijving “statig hoog oprijzend herenhuis, zadeldak aan weerszijden eindigend in topgevels met schoorstenen, sierankers, XVII. Op de hoek van de Lange Smeestraat”.

Eigenaren en eigendomsrechten in de 14de eeuw

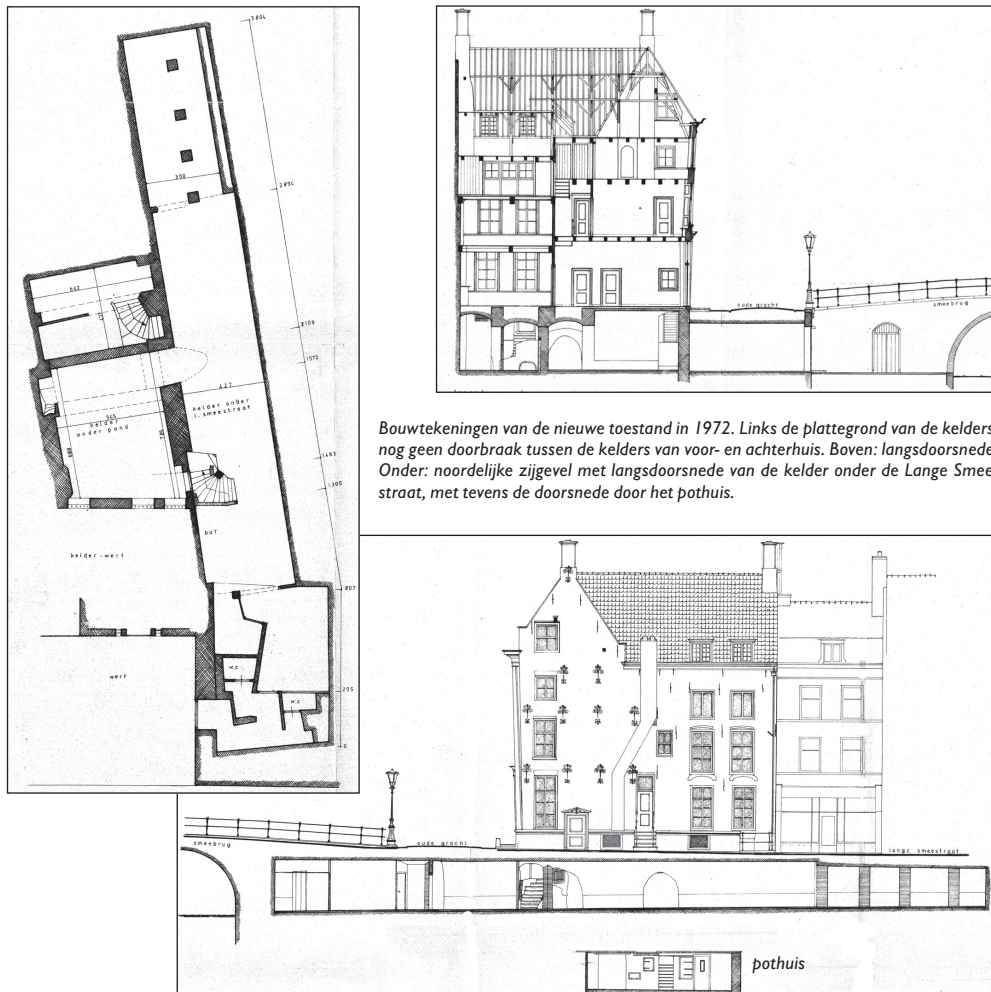
Het onderzoek naar de oudste eigenaren van een woonhuis in de stad Utrecht begint meestal in de registers van transporten en plechten. Bij de verkoop van onroerend goed vond de eigendomsoverdracht (= transport) evenals de vestiging en overdracht van plechten (= hypotheek) plaats voor het gerecht.

In de stad Utrecht zijn de registers beschikbaar over de periode 1529-1811. Er zijn klappers op oude en nieuwe eigenaren c.q. schuldenaren en op straten. In de akten werd ter nadere aanduiding van de ligging van een huis altijd vermeld wie de eigenaren van de belendende huizen waren. In het geval van De Rooster is dat makkelijk terugzoeken: gelegen aan de westzijde van de Oudegracht op de hoek van de zuidzijde van de Westerse of Lange Smeesteeg.

Het oudste transport van De Rooster dat aangetroffen is dateert van 4 mei 1582.⁶ Toen verkocht Meijnsngen, weduwe van Jan van Langeracx, het huis aan haar schoonzoon Ghijsbert Claesz. van Leeuwen. In deze akte staat een bijzonderheid. Er moesten jaarlijks 24 stuivers als oudeigen betaald worden aan de Buurkerk. Daar bovenop kwamen nog twee capoenen of 10 stuivers.

Dit opende de mogelijkheid om verder terug te gaan in de tijd. Het archief van de Buurkerk is zeer goed bewaard gebleven. De kerk werd in 1131 voor het eerst genoemd vanwege een brand. De kerk was in die tijd de enige parochiekerk van de stad. Later omvatte de parochie het middengedeelte van de stad.

De oudste stukken van het archief van de Buurkerk stammen uit de 14de eeuw. Llewellyn Bogaers maakte uitgebreid gebruik van dit archief voor haar studie naar de verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht in de periode 1300 tot 1600. De armenzorg maakte in de middeleeuwen

Bouwtekeningen van de nieuwe toestand in 1972. Links de plattegrond van de kelders: nog geen doorbraak tussen de kelders van voor- en achterhuis. Boven: langsdoorsnede. Onder: noordelijke zijgevel met langsdoorsnede van de kelder onder de Lange Smeestraat, met tevens de doorsnede door het pothuis.

een wezenlijk deel uit van het doen van goede werken. Haar studie ging onder andere over de achterliggende bedoelingen van de goede gevers.

Bogaers constateerde dat in Utrecht alle fondsen voor de armenzorg zijn voortgekomen uit particulier initiatief. Kerk, stadsbestuur en gilden hielden zich afzijdig. De particulieren schonken grond, geld, huizen en kostbaarheden of vestigden een eeuwigdurende rente op hun huis, het zogenaamde oudeigen. In tabel 7 van haar studie heeft zij de schenkingen aan de Buurkerk voor de armenzorg samengevat. De oudste dateert uit ca. 1323. De laatste, nr. 51, uit 1575. Nr. 4 heeft betrekking op De Rooster. In 1357 vestigde jonkvrouw Korstine, weduwe van Herboert van Pallaes, samen met haar kinderen Florans, Herboert, Kerstine en Haze een oudeigen ter waarde van 9 pond en 2 capoen uit hofstedes aan de westzijde van de Oudegracht op de hoek van de Smeesteeg en bij de Rode Toren.⁷ Daarvoor moesten op St. Maarten schoenen uitgedeeld worden aan de armen.

Het archief van de Buurkerk leverde het hele verhaal.⁸ In het cartularium der kerk is de stadbrief opgenomen van 1357 des vrydaghes nae Meyedach (5 mei). Hieruit blijkt dat Korstine een oudeigen vestigde van zes pond per jaar en twee capoenen uit de hofstede gelegen op de Smeesteeg en een oudeigen van drie pond uit de hofstede bij de Rode Toren. Van de rente moesten de kerkmeesters zoveel schoenen kopen voor de armen als de rente toeliet. Deze moesten op Sint Martijnsmissie in de winter gegeven worden. De capoenen waren voor de kerkmeesters als beloning voor het werk dat zij hiervoor moesten verrichten. Verder stond er dat dit moest gebeuren “*alle jare erflick ende ewelick*”. Dat dit geen loze eis was zal verderop blijken.

In de akte staat verder dat Coman Herman op die datum in de hofstede woonde. Als belendingen werden genoemd aan de ene kant Johan Coet en aan de andere kant de Smeesteeg.

In het archief van de kerk bevinden zich twee oudere stukken die kennelijk bij deze stadbrief horen. Het zijn door Tideman Harbordssone uitgegeven erfpachtbrieven van de hofstede aan de Oudegracht op de hoek van de Smeesteeg uit 1318⁹ en van de hofstede aan de Oudegracht bij de Rode Toren uit 1330. De uit deze percelen gaande canons werden in 1357 voor uitdelingen van schoenen aan de kerk opgedragen. De brief uit 1318 werd geschreven op de vrijdag na Sint Margriet. Sint Margriet werd herdacht op 20 juli. De letterlijke tekst

volgt hier omdat er een aantal interessante mededelingen in staat over de eigendomsrechten.

Tideman Harbordssone gaf “*Johanne Spiering (Spierinx) tot enen eweliken erfpachte siin hoffstede de geleghen is opte Smedesteghe voer bi der graft tusschen hoffstede Richaerde verren oghen erfnamen an de over side ende tusschen de Smedesteghe an de neder side elx jaers om ses pont enen goeden groten coninx tornoijsen voer sestien penninghe ende enen goeden hollantschen voer tue penninghe gherekent ende om tue capoene de ene helft te betalen tot paeschen ende de ander helft tot sinte victoers misse ende de tue capone tot kersavont ende also voer t jaerlix eweliken.*

Oijt dusghedanighen vorwarden dat Tideman vorghennoemt siin erfnamen noch siin nacomelinghe en moghen niet meer vercopen noch wech gheven noch versetten noch versellen an deser voerseijder hoffsteden dan desen vorghenoemden pacht.

Maer Johan vorghenoemt siin erfnamen ende siin nacomelinghe moghen vrilike vercopen of wech gheven of versetten of versellen dese voerseide hoffstede ente husinghe de daer nu op ghetimmert staen of hiir na ghetimmert warden onder sulken pacht ende vorwarden als hiir voor beschreven staet.”

De transactie vond plaats ten overstaan van de met name genoemde schout en schepenen.

Martin de Bruijn behandelde in zijn proefschrift het eigendomsrecht op onroerend goed in de middeleeuwen. Eigendom in de huidige betekenis was in de middeleeuwen onbekend. De Bruijn stelde voor om de rechtsfiguur die in de veertiende eeuw omschreven werd met “*ewelike erfpacht*” aan te duiden als “*erfelijke pacht*” omdat zij sterk verschilde van de moderne erfpacht. Het begrip is in Utrecht aan het begin van de veertiende eeuw ontstaan. De akte uit 1318 is dus een vroeg voorbeeld.

De erfelijk pachter bezat een recht dat de tegenwoordige eigendom zeer nabij kwam, terwijl de verpachter, die het goed had uitgegeven niet veel meer overhield dan zijn recht op de jaarlijkse betaling van de pachtsom. Hij kon deze pacht wel vervreemden. De Bruijn rekende zo’n pacht tot de grondrenten. De erfelijk pachter had de beschikkingsmacht over het goed. Zonder tussenkomst van de erfelijk verpachter kon hij vrijelijk verkopen of wat dan ook, zolang hij maar op tijd de afgesproken pacht betaalde.

Aanvankelijk was de erfelijke pacht een mogelijkheid om hogere bedragen te vragen dan voor de invoering gebruikelijk was voor pacht: een aantal schellingen (1 schelling was

De zolder kent meerdere vloerniveaus.

12 penningen) tegenover één of enkele penningen. Korstine van Pallaes en haar kinderen hadden kennelijk de pacht van Tideman Harbordssoon verworven en droegen deze over aan de Buurkerk als een oudeigen. Opmerkelijk is dat het bedrag van de pacht door de eeuwen heen niet veranderde. In alle koopakten staat het te betalen oudeigen vermeld: in 1582 en 1585 24 stuivers en twee capoenen (of 10 stuivers), in 1610 f 1,20 en 2 capoenen (of f 0,50). Vanaf 1612 bedroeg het oudeigen 34 stuivers. Dat ging zo door totdat in 1838 f 1,70 betaald moest worden. Dat bleef het tot ca 1963.

Een probleem is wel vanaf wanneer de erfelijke pachters eigenaren in de moderne betekenis genoemd mogen worden.¹⁰ Het is in deze studie niet duidelijk geworden welke sancties er waren als er niet betaald werd. Het oudeigen voor De Rooster is zes eeuwen lang stipt betaald. Gemakshalve worden de erfelijke pachters in deze Steengoed eigenaren genoemd.

De bestuurders van de Buurkerk hielden de financiële administratie goed bij. De betalingen van de oudeigens werden opgetekend in aparte leggers en manualen.¹¹ Genoteerd werden het perceel waar het oudeigen op gevestigd was, de eigenaar die moest betalen en het bedrag. Via deze registers kunnen zo de eigenaren achterhaald worden. De oudste bewaarde registers van de Buurkerk beslaan de periode 1590-1594.¹² Belangrijk is dat de Buurkerk bij de religievrede van 15 juni 1579 aan de Hervormden kwam en niet geconfisqueerd werd door het stadsbestuur zoals bijvoorbeeld met kloosters gebeurde. De betalingen van oudeigens aan de Buurkerk bleven gewoon doorgaan, ook in de Bataafs-Franse tijd. De administratie kon in het Utrechts archief gevolgd worden tot 1963. Vanaf dat jaar was de administratie in het bezit van de NH gemeente Utrecht. Op dit moment (2011) wordt deze administratie gereed gemaakt voor overdracht aan HUA. Het is daarom niet toegankelijk. De huidige eigenaar van De Rooster, het UMF, heeft geen stukken meer uit de eerste jaren na de aankoop, omdat na tien jaar financiële stukken door het Fonds vernietigd worden. Er kan niet nagegaan worden of het fonds betaald heeft of dat de vorige eigenaar heeft afgekocht.

In principe was een oudeigen onlosbaar, want eeuwig. Toch kwam in de loop van de tijd een afkoopregeling tot stand. De rente kon afgekocht worden tegen de penning twintig.

Dat wil zeggen een bedrag 20x het bedrag van de rente. In de negentiende en twintigste eeuw werden jaarlijks facturen naar de betaalplichtigen gestuurd waarop zij geattendeerd werden op de afkoopmogelijkheid. Velen maakten hiervan gebruik. Maar niet de eigenaren van De Rooster. In 1963 waren er nog 9 personen die een oudeigen betaalden aan de Buurkerk. Totale opbrengst: f 5,93. Het laagste bedrag was f 0,10. Aan de Jacobikerk betaalden in dat jaar nog drie personen samen f 8,70. Voor de Geertekerk was het doek al gevallen. De opbrengst voor de NH gemeente Utrecht uit oudeigens was in 1963 f 14,63.

Stads kleine schulden

Met het confiskeren van de kloosters vielen ook de oudeigens in handen van de stad. De goede doelen waarvoor zij bestemd waren verdwenen uit het zicht. Hoewel na enige tijd niemand meer precies wist waarvoor die betalingen dienden, werden ze wel geïnd. De bedragen veranderden al die eeuwen niet en werden steeds onbelangrijker. Zij werden geadministreerd onder de classificatie “*stads kleine schulden*”.¹³ Enkele voorbeelden zijn de jaarlijkse afdrachten van enkele guldens door de eigenaren van De Hollandsche Daalder (Oudegracht 333) en Het Cromhout (Oudegracht 339). De eerste ging terug op een oudeigen ten bate van het Begijnhof. De tweede op een oudeigen ten bate van het Cecilia-klooster. Men dacht dat het een of andere vergunning betrof. Maar eigenlijk waren deze eigenaren erfelijke pachters. De gemeente was de verpachter aan wie de onveranderd blijvende eeuwige jaarlijkse rente toekwam.

Het gemeentebestuur heeft vaak geworsteld met die kleine bedragen. Daarvan getuigen de rechtskundige rapporten over historisch-juridische aangelegenheden uit de negentiende en twintigste eeuw.¹⁴ Men kwam er vaak niet uit omdat er niet ver genoeg teruggegaan werd in de historie. Ook waren de belangen soms zo gering dat afgezien werd van een gang naar de rechter. Het gaf alleen maar verwickelingen en eigenlijk schoot men er niet veel mee op.

De stad Utrecht was natuurlijk niet de enige bestuurder in het land die te maken had met verouderde historische rechten. Particulieren trof dat lot evenzeer.

In de Franse tijd was al eens geprobeerd om van deze rechten af te komen. Dat is niet gelukt. Na de grondwetherziening van 1983 werden de oude zakelijke rechten definitief afgeschaft. Dit werd uitgewerkt in de wet van 1999. De eigenaren van Oudegracht 333 en 339 herinneren zich dat rond het jaar 2000 een afkoop heeft plaats gevonden.

Familie Van Pallaes in de veertiende en vijftiende eeuw.

De naam Van Pallaes heeft in Utrecht een bekende klank vanwege de in 1651 gebouwde Kameren van Maria van Pallaes in de Agnietenstraat. De fundatie werd gefinancierd uit een legaat van Maria van Pallaes (1587-1664). Zij was een verwante van “*Joncfrou Kerstijne die Herberts wijff was van Pallaes*”.¹⁵ Herboord Herboorddssoon van Pallaes, schepen en raadsburgemeester van de stad Utrecht in 1335-1339, was getrouwd met Korstine Florensdochter van Jutfaes. Zij hadden 5 kinderen: Florens (schepen), Herboord (priester, domkanunnik), Korstine, Haze¹⁶ en Walraven (getrouwd met Margriete Jacobsdochter, dochter van een schepen). De familie bezat huizen aan de Oudegracht, Vismarkt en Ganzenmarkt.

Cor van Donkersgoed verrichtte in 1989 een gedegen onderzoek naar de Utrechtse middeleeuwse patriciërsfamilies Proys, Van Pallaes en Van Leuwenberch. Het is hier niet de plaats om zijn beschrijving van genealogie, huizenbezit binnen en buiten de stad Utrecht en door hen bekleedde ambten geheel te herhalen.

De familie Van Pallaes kwam voor het eerst in de gedrukte bronnen voor aan het eind van de 13e eeuw. In 1289 gaf Christina de Palatio een huis gelegen tussen de Smee- en Vrouw-Juttebrug in erfpacht. In 1297 gaf Bartholomeus de Palatio eveneens een huis in Utrecht in erfpacht.

In de 14e eeuw zijn leden van de familie te vinden in het stadsbestuur en de geestelijkheid. In de eerste helft van de 15e eeuw ontbraken zij in het stadsbestuur, maar in de periode 1446-1522 bestuurden zij regelmatig mee. Hierna werden geen leden van deze familie in het stadsbestuur aangetroffen. In het begin 16e eeuw verwierf de familie kasteel Sandenburg in Neerlangbroek. Waarschijnlijk nam zij daar haar intrek.

Over de periode tussen de 14de eeuw en 1580 is geen informatie beschikbaar over de erfelijke pachters. Het archief van de Buurkerk biedt geen soelaas. De oudst bewaarde registers van betalingen van oudeigens aan de Buurkerk beslaan de periode 1590-1594. De eigenaren uit die periode zijn al bekend uit de registers op transporten en plechten. Helaas gaat de administratie van de oudeigens van de Buurkerk niet verder terug.

Eigenaren Van Langeraeck (voor 1580-1582) en Van Leeuwen (1582-1610)

Zoals hiervoor al is opgemerkt is de oudst bekende transportakte gedateerd 4 mei 1582. Meijnsngen, weduwe van Jan van Langeraeck, had het huis verkocht aan haar schoonzoon Ghijsbert Claesz. van Leeuwen en liet dat vastleggen voor het gerecht. Twee jaar eerder werd zij genoemd als belending bij de verkoop van het buurhuis (tegenwoordig Oudegracht 281).

Uit bewaard gebleven testamenten van Meijnsngen en uit transporten van onroerend goed uit die tijd blijkt dat zij een bemiddelde weduwe was. De aan elkaar verwante families Van Langeraeck, Van Leeuwen en Van Weede bezaten in de periode tussen het laatste kwart van de 16de en het eerste kwart van de 17de eeuw huizen aan weerszijde van het hoekhuis Oudegracht-Lange Smeesteeg. Deze huizen verkochten zij aan elkaar of zij lieten de huizen aan elkaar na. De DTB-registers bestonden in die tijd nog nauwelijks. Uit de transportakten is echter wel het een en ander te reconstrueren. Jan van Langeraeck was in ieder geval voor 23 november 1570 overleden. Op die datum maakte zijn weduwe Meijnsngen een testament. Op 3 mei 1585 is er sprake van de boedel van Meijnsngen waaruit een huis aan de Jonckfrouwstraat werd verkocht aan het echtpaar Willem van Lauwerenberch, professor der medicijnen tot Roswijck, en Jannichgen, Jan van Langeraecksdochter.

Het huis dat Meijnsngen aan haar schoonzoon verkocht was voorzien van “*glaezen glaesraemten*”. Zij verschafte hem bovendien een plecht van f 700. Bij de verkoop werden alle op het huis betrekking hebbende brieven overhandigd. Ghijsbert woonde al in het huis toen hij het kocht. Hij was naaldenmaker en lid van het smedengilde. Bovendien was hij vanaf 1603 regent van het St. Eloijengasthuis.¹⁷

Omdat er in de loop van de tijd drie eigenaren (Van Leeuwen, Van Vlissingen, Minjon) regent en huismeester van het St. Eloijengasthuis geweest zijn wordt hier het takenpakket van deze functionarissen nader toegelicht. Het gasthuis kreeg in 1603 de beschikking over de erfenis van Adriaan van Das-horst. Het gasthuis bood acht oude en verarmde leden van het gilde of hun weduwe onderdak en verzorging. Het directe toezicht werd uitgeoefend door een huismoeder.

Er werd een regentencollege of broederschap van regenten opgericht dat bestond uit 20 personen. De regenten vergaderden gemiddeld twee keer per maand in een zogenaamde morgenspraak. De verslagen van die vergaderingen zijn vanaf

Ghijsbert Claesz. van Leeuwen was naaldenmaker.

1603 opgetekend in de morgenspraakboeken. De namen van de afwezige regenten werden steeds genoteerd daar op afwezigheid een boete stond. Omdat Ghijsbert de eerste jaren nog al eens afwezig was, werd zijn naam vaak genoteerd. Hierdoor is bekend dat hij vanaf 1603 lid van het college was. Pas in 1608 toen hij tot huismeester gekozen was, kwam hij niet meer voor onder de afwezigen. De huismeester had de leiding over het gasthuis en het beheer over de roerende en onroerende goederen. Dit was een tijdrovende functie die een jaar bekleed werd. Ondanks de mooie Dashorsterfenis waren er jaren dat het gasthuis slecht bij kas zat. De huismeester moest het tekort uit eigen zak aanvullen. Ghijsbert liet op 28 september 1607 in het morgenspraakboek optekenen dat hij bij notaris Gherrit Kruijff per testament had laten vastleggen dat hij f 200 legateerde aan het gasthuis. Op 29 september 1611 werd dit bedrag nogmaals genoemd in het morgenspraakboek. Het is niet bekend tot welke datum hij regent is geweest en wanneer hij overleden is.

Lang voor zijn overlijden verkocht Ghijsbert het hoekhuis aan de Oudegracht aan Claes (Nicolaes) van Leeuwen.¹⁸ Het transport vond plaats op 2 november 1585. Claes overleed tussen 1593 en 1597. Zijn weduwe was boedelhoudster. Zij overleed waarschijnlijk in 1609. Hierna zal een boedelscheiding plaats gevonden hebben. Haar zoon Ghijsbert Claesz. van Leeuwen verkocht het hoekhuis aan Willem Jansz. van Sutphen. Het transport vond 18 april 1610 plaats.

Van Sutphen bleef niet lang eigenaar. Op 22 januari 1612 liet hij de verkoop aan Gerrit Christoffelsz. van Laer vastleggen. In deze korte tijd nam hij drie plechten op het huis, zodat er bij de verkoop totaal f 2200 aan plechten op het huis drukten.

Eigenaren Van Laer en Verriet

Gerrit van Laer was de zoon van Stoffel van Laer en Judith van Benthum. Nadat zijn moeder Judith in 1604¹⁹ weduwe was geworden hertrouwde zij op 17 april 1608 met de brouwer Claes Pauwelsz. Verriet. Claes was een zoon van de brouwer Pauwels Claesz. Verriet, eigenaar van de brouwerij Den Ham aan de Oudegracht bij de Bakkersbrug (tegenwoordig nr 131).

Gerrit Stoffelsz. van Laer trouwde op 26 mei 1611 met Marichge Reijers van Schaick. Uit het trouwregister blijkt dat zij woonde aan de Voldersbrug en hij aan de Bakkersbrug. Hieruit kan de conclusie getrokken worden dat Gerrit en zijn ouders inwoonden bij Pauwels Verriet.

Gerrit was timmerman²⁰ evenals zijn schoonvader Reijer Jansz. van Schaick. De buurman in de Smeesteege, de timmerman Sijmon van Cauwenhoven, was getrouwd met Anna Jansdr van Schaick. Zij was vermoedelijk een zuster van Reijer van Schaick. Dit drietal werkte samen bij het verwerven van huizen om te verbouwen en weer door te verkopen.

Toen Gerrit van Laer in 1612²¹ zijn aankoop deed bestond dit uit "*huisinge ende hoffstede, kelder, cluijs*". In 1615²² verkreeg hij leningen van zijn moeder en stiefvader met zijn huis als onderpand. Er was toen sprake van een huis, erf, kelder, kluis en een woning annex. In 1621²³ verkocht hij het huis aan zijn ouders. Toen was het een huis dat uit twee woningen gemaakt was, waarvan het voorste deel door Van Laer bewoond werd en het achterste deel door een kaffawerker.²⁴ Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat Gerrit van Laer het huis had gekocht om het te verbouwen en vergroten zodat het geschikt werd voor gebruik als brouwerij. Hij kreeg hiervoor f 1500 van zijn ouders om de kosten te bestrijden.

Over Verriet als brouwer is alleen een anekdote bekend. In de rekeningen van de busmeester van het brouwersgilde²⁵ over de periode 1622/23 staat een lijstje met namen van leden die een bijdragen moesten betalen voor de onkosten van de gildekamer. Claes Pauwelsz. Verriet moest f 10 betalen. Iets verderop staat zonder toelichting dat hij dat weigerde te betalen.

In 1624 overleden zijn beide ouders en kreeg hij zijn erfdeel uitgekeerd. Zijn broer Jan zette de brouwerij Den Ham voort.

In de eerste helft van 1626 kocht Claes Verriet het buurhuis in de Smeesteege van de horlogemaker Nicolaes Bara.²⁶ Dit huis werd een onderdeel van de brouwerij.

Op 17 september 1626 vermaakte hij f 200 aan het St Jobs-gasthuis dat buiten de Catharijnepoort gelegen was.²⁷ In die tijd was het een ziekenhuis voor de armen waar o.a. patiënten met "*Spaansche klieren en Napelsche sweeren*" d.w.z. venereische ziekten, verzorgd werden. In de loop van de 17de eeuw is het gasthuis tot oudemannenhuis ingericht.

Op 20 september 1626 luidden de klokken van Dom voor de begrafenis van Claes Pauwelsz. Verriet. Zijn echtgenote bleef in het huis wonen tot 1630. Toen verkocht zij het hele complex aan Johan Bor.

Zij overleefde haar man ruimschoots. In 1639 verdeelde zij een deel van haar vermogen onder haar zoon Gerrit Stoffelsz. van Laer en de kinderen van haar dochter Hester van

Laer. In 1641, toen zij 81 jaar oud was, gaf zij de kleinkinderen weer goederen. Nu op voorwaarde dat zij na haar overlijden voor een eerlijke begrafenis zouden zorgen.²⁸

Ontstaan van het keldercomplex

Nadat Gerrit van Laer het hoekhuis had verbouwd, namen zijn ouders het huis en de kelders in 1621 in gebruik als brouwerij. De kelder onder de Smeesteeg, die tot de helft van de straat liep, moet toen al aanwezig geweest zijn. Halverwege 1622 sloot Verriet namelijk een overeenkomst met Jannichgen Wessels van Dasselt, weduwe van Claes Tonisz., over de muur van de kluis en het onderhoud daarvan.²⁹ Zij was eigenares van het hoekhuis op de noordhoek van de Westerse Smeesteeg (tegenwoordig Oudegracht 277). Zij wilde ook een kelder onder de straat laten aanleggen. Deze zou tegen de kelder van Verriet aan moeten liggen. Enkele citaten uit de overeenkomst: *“geaccordeert te sijn dat de muijre van de cluijse bij Claes Pauwelsz. geleijt wt midden van de heere strate (=openbare weg) in de Smesteech voor haer en haer erffgenamen ende nacommelingen van voren tot achteren sall sijn ende blijven den gemeen muijre ende tot gemeenen kosten voortaan onderhouden worden”*. Als de gemeenschappelijke muur niet stevig genoeg zou zijn om beide kluizen te dragen: *“Jannichgen Wessels ofte haere naecomminge een muijre van een halve steen dicte daer aen zall mogen leggen die bij haer ende de eigenaars van Claes Pauwelsz. huijssinge als dan tot gemene kosten gelegd ende becosticht sal worden”*. Verder moest Jannichgen er voor zorgen dat de kluis van Verriet niet beschadigd werd. Overigens blijkt uit geen enkel document dat die kelder ooit is aangelegd. De kelder van Oudegracht 279 is nog steeds de enige straatkelder onder de Smeestraat. Er kon in het stadsarchief geen vergunning voor de aanleg gevonden worden. Toch moet er goedkeuring voor

Opgebroken Lange Smeestraat gezien vanaf de Smeeburg met keldergewelf van de straatkelder OG279, d.d. 26-9-2001.

gevraagd zijn omdat de kelder onder de openbare weg lag. Die goedkeuring is ook verleend zoals blijkt uit de transportakte van 16 februari 1630. Er moest jaarlijks *f* 7 erfhuur aan de stad Utrecht betaald worden voor de kelder.

In het transport van 23 november 1635, toen Johan Bor het huis verkocht aan Gillis van Hattum, werd deze last weer genoemd. Nu echter uitgebreid met een toestemming voor een vergunning van een kluis onder de Smeeburg.

De constatering dat de straatkelder aangelegd moet zijn tussen 1615 en 1621 spoort met de bouwhistorische analyse van Wevers. De straatkelder bestaat echter uit drie delen: een breder deel bij de Smeeburg, een smallere kelder langs het pand en een iets lagere kelder met kolommen langs de panden Smeestraat 2 en 4. Op grond van de hierboven genoemde archivalia zou gesteld kunnen worden dat het smallere deel stamt uit de tijd van Van Laer. Het achterste deel zou aangelegd kunnen zijn na de aankoop van het buurhuis in 1626. Blijft over het deel bij de brug.

Daarvoor moet even teruggedaan worden in de tijd naar de geschiedenis van de Smeeburg.

De kluis onder de Smeeburg werd voor het eerst genoemd in de notulen van de vroedschap van 11 december 1553.³⁰ Hierin werd de verhuur van de kelder onder de vleugels van de brug aan de orde gesteld. Steven van Wede had interesse gehad om de kluis in de vleugel aan de westzijde van de Smeeburg te huren. Deze lag vlak bij zijn huis³¹, maar om onbekende redenen zag hij af van de huur.

De Smeeburg was in gebruik als markt voor zuivelproducten.³² Het stadsbestuur besloot in 1619 om de markt van melk, eieren, boter, kaas etc. te continueren aan de Bakkerbrug en aan de Smeeburg. Daar de Smeeburg te weinig ruimte bood voor de markt, besloot het stadsbestuur in 1627 de brug te verbreden. Hierdoor ontstond de mogelijkheid van grotere brugkelders.

In 1630 had Aert Stael de kelders aan weerszijden van het oostelijk deel van de brug in gebruik genomen.³³ De kelders aan de westzijde waren nog ter beschikking van de stad.

In de transportakte van 23 november 1635 is als opmerking opgenomen *“cluijs onder de Smeeburg voor vergunning consent”*. Als in die tijd de kluis onder de brug in gebruik is genomen, is het aannemelijk dat de straatkelder toen doorgetrokken is naar de brugkelder.³⁴

Wanneer het plat voor het huis waaronder zich de brouwerij bevond is gebouwd is niet precies te zeggen. Het werd voor het eerst genoemd in de verkoopakte van 1739.

Als erkenning of recognitie voor de verkregen vergunningen voor de “timmeringen” moest jaarlijks een onlosbare vaste erfhuur van f 7 betaald worden.

Deze post werd door de stad aanvankelijk geadministreerd in de thesauriersrekeningen. Aangezien kleine bedragen vaak samengevoegd werden, kon de f 7 voor De Rooster niet teruggevonden worden. Vanaf 1658 werden de verschillende kleine aan de stad verschuldigde erfpachten en uitkeringen gespecificeerd in de rekeningen van de uitmaners der kleine schulden. Vanaf dat moment is de recognitie terug te vinden in de manualen van stads kleine schulden.³⁵ In het jaar 1658 bleek het bedrag uit twee delen te bestaan. Eigenaar Johan van Wijckersloot moest f 5 betalen voor de kluis onder de brug en het plat voor het huis op de hoek van de Smeesteeg. Voor de kluis onder de straat was f 2 verschuldigd

De f 7 is trouw jaar in jaar uit betaald door de eigenaren, ook door het UMF. De betaling is in de administratie van het fonds te volgen tot het jaar 2000. In dat jaar is de administratie anders opgezet. Het is niet mogelijk gebleken om vast te stellen of en wanneer er afgekocht is.

Naar aanleiding van het hoofdstukje over eigendomsrechten in de 14de eeuw kan de vraag gesteld worden of het begrip “erfhuur” samenvalt met het begrip “erfpacht”. Beide waren eeuwig, niet opzegbaar en tegen een vast jaarlijks bedrag. Zoals hiervoor beschreven waren ze inderdaad eeuwig als er niet een grondwetswijziging was geweest waardoor ze afgeschaft werden.

Een juridisch ambtenaar van de gemeente³⁶ kreeg in 1834 de opdracht om eens uit te zoeken of erfhuuren, die onder de Franse wetgeving door de stad waren toegestaan zonder de bepaling dat zij opzegbaar waren, toch geacht konden worden voor opzegging vatbaar te zijn. Zo ja, op welke wijze en tegen welke termijn zou zo’n opzegging moeten geschieden. Ruim een jaar later op 27 juli 1835 kwam het antwoord. De vaderlandse rechtsgeleerden beschouwen de benamingen van erfpacht en erfhuur als van één en dezelfde betekenis. Als er geen regeling tot beeindiging is opgenomen is de erfhuur onopzegbaar. Hij gaf het voorbeeld van een berm aan de Singel die in 1819 in erfpacht gegeven was. De stad wilde die berm weer zelf gebruiken, maar kon de gebruiker niet dwingen tot afstand. Geadviseerd werd een schikking te treffen.

Bierbrouwerij de Rooster³⁷

Nadat Gerrit Stoffelsz. van Laer het hoekhuis had verbouwd,

werd het van 1621 tot 1739 benut als brouwerij door achtereenvolgens Claes Pauwelsz. Verriet en zijn echtgenote Judith van Benthum (1621-1630), Johan Bor en zijn broer Peter Bor (1630-1635), Johan van Wijckerslooth en erfgenamen (1636-1729) en de familie Van Pesch (1729-1739). In 1626 kocht Claes Verriet het buurhuis in de Smeesteeg er bij. Dit huis werd steeds meeverkocht met het hoekhuis. Het werd in 1809 door eigenaresse Elisabeth van Vlissingen verkocht aan de timmermansknecht Pieter Sieleman. Bij de verkoop van het hele complex in 1635 werd als bijzonderheid vermeld dat zich in het huis in de Smeesteeg een rosmolen, molenstenen, gereedschap, bierstel en bierwagen bevonden. Het huis was dus een onderdeel van de brouwerij.

De verkoopakten van het hoekhuis en de daarop gevestigde plechten beschreven in wisselende bewoordingen uit welke onderdelen de brouwerij bestond. In 1630 een brouwerij, rosmolen en gereedschappen, melterij (= mouterij) en stal. In 1635 werd bij de melterij een eest genoemd. In 1727 omvatte de beschrijving een brouwerij met brouwketel, koelvaten, geilkuip, werkkuip, onderbak, twee eesten met de melterijen, de rosmolen met toebehoren en stalling. Bovendien werden genoemd roeijers, schoppen, turfmanden en al het andere kleine gereedschap behorend tot de brouwerij en de melterij. Het brouwerij gedeelte op de werf bevond zich onder een plat. Dit plat werd nog lang na het opheffen van de brouwerij in de akten genoemd.

In het buurhuis aan de Oudegracht genaamd De Drie Ringen (tegenwoordig nr 281), was vanaf 1603 eveneens een brouwerij gevestigd. Deze kwam in 1631 in handen van de familie Van Wijckerslooth. In 1671 verkocht de advocaat Cornelis van Wijckerslooth jr huis en brouwerij aan zijn oom en buurman Johan van Wijckerslooth. Door deze aankoop kon Johan zijn productie behoorlijk opvoeren.

Bierbrouwers 1630-1739³⁸

Over de eigenaren van de bierbrouwerij in de periode 1630-1739 is weinig bekend. De volgende gegevens werden opgezocht in de transporten & plechten en notariële akten.

Bor

In 1630 verkocht Judith van Benthum, weduwe van Claes Pauwelsz. Verriet, de brouwerij met kluis en buurhuis in de Smeesteeg aan Johan Bor. Hij was de zoon en erfgenaam van Cornelis Bor, in leven baljuw van Vlaardingen. Johan was een neef van de historieschrijver Pieter Bor. Op 20 februari 1631 trouwde de jong gesel Johan Bor in de Buurkerk met de jonge

dochter Antonia Wttewaell. Hij doorliep een mooie carrière³⁹: 1 oktober 1635 raad in de vroedschap van Utrecht, zes jaar later kameraar, 30 augustus 1649 rentmeester van de St. Cecilia- en St. Nicolaasconventen, en in de jaren 1650-1652 schepen. In 1653 werd hij afgevaardigd naar de grote vergaderingen in Den Haag. Hij overleed 4 juli 1659. Een brouwer was hij niet. Hij gaf de brouwerij in gebruik aan zijn broer Peter Bor. Dit werd geen succes zodat de brouwerij met alles er op en er aan in 1635 werd doorverkocht aan Gillis van Hattum.

Van Hattum

Gillis van Hattum was op 23 januari 1630 voor het gerecht getrouwd met Hillegonda Zael Uitenenge.⁴⁰ Het beroep van Gillis van Hattum werd in geen enkele akte vermeld. In 1631 woonden de jonkheer en zijn jonkvrouw in een huis tussen de Voorstraat en Breestraat alwaar de Gulde Swaen uithing. In oktober 1636 overleden twee dochtertjes aan de pest. De familie woonde toen bij de Smebrug. Toen Hillegonda en Gillis in 1654 kort na elkaar overleden woonden zij nog steeds bij de Smebrug. Zouden zij nog steeds in de brouwerij gewoond hebben? In ieder geval verkochten zij het huis met alles wat er bij hoorde al na een jaar in 1636 aan Jan van Wijckerslooth.

Van Wijckerslooth

De familie van Wijckerslooth was katholiek en daardoor uitgesloten van openbare functies. De familie domineerde in de 17de eeuw volledig de Utrechtse brouwerswereld. Zij waren geheel of gedeeltelijk eigenaar van de brouwerijen De Roos, De Boog, Den Ham, De Drie Leliën, De Rooster, De Drie Ringen, De Lelie en 't Merck.⁴¹

Jan of Johan van Wijckerslooth trouwde op 10 juli 1641 met Cornelia van Schoonderwoert. Hij was toen al zes jaar eigenaar van de brouwerij. In 1671 kocht hij het buurhuis (tegenwoordig Oudegracht 281) waarin de brouwerij De Drie Ringen gevestigd was.

Hij werd in augustus 1674 begraven in de Geertekerk. Hij woonde bij zijn overlijden aan de Smebrug. Zijn begrafenis ging niet ongemerkt voorbij: er werden 12 dragers ingeschakeld terwijl de Dom *“een uer beluijt werd met het tweede geluijt”*. Aangenomen kan worden dat zoon Antoni in 1674 de brouwerij voortzette wellicht met assistentie van zijn moeder. Zij woonde bij haar overlijden nog aan de Smebrug. Zij werd 28 februari 1688 begraven in de Geertekerk.

Zoon Antoni van Wijckerslooth trouwde op 18 oktober

1679 in Utrecht voor het gerecht met Maria Cecilia Buijs. Zij waren beiden niet eerder gehuwd.

Hij werd 13 maart 1703 begraven in de Geertekerk. Bij zijn overlijden woonde hij in de brouwerij De Rooster. Zijn weduwe Maria bleef in de brouwerij wonen en hield zich actief bezig met het beheer van haar onroerend goed. In 1715 was zij schuldeiseres van Jurriaen de Wildt vanwege geleverd bier. Dat zou er op kunnen wijzen dat zij de brouwerij voortgezet heeft. Bij het opstellen van een langstlevende testament in 1722 gaf haar zoon Michiel Franciscus van Wyckerslooth als beroep brouwer op. Hij woonde met zijn echtgenote Catharina Agnes Meynhartz aan de Smebrug. In 1727 bleken bij het vestigen van een plecht op de brouwerij zowel Maria als haar zoon Michiel en dochter Maria Margareta in De Rooster te wonen. Uit verkopen en verhuringen blijkt dat Maria verschillende tapperijen in de stad bezat.

Op 31 maart 1729 passeerde er een akte van koop en verkoop voor notaris Vreem in Utrecht.⁴² Brouwerij Den Rooster met huizen en alles wat daarbij hoorde werd verkocht door Maria Caecilia Buys weduwe van Antony van Wyckerslooth en haar kinderen Michiel Frans en Maria Margareta van Wyckerslooth voor f 7000. De kopers waren Josina van Pesch, weduwe van Jacobus van der Nijpoort, en haar broers Matheus en Christiaan van Pesch. Om niet te achterhalen redenen werd nagelaten deze verkoop meteen aan te melden bij het gerecht. Op 23 maart 1739 kwamen de kinderen Van Wyckerslooth en de familie Van Pesch bij notaris Van Goudoever overeen de verkoop alsnog te transporteren zodat het complex doorverkocht kon worden aan Paulus van Vlissingen.

Maria overleed een paar maanden na de verkoop. Zij werd 26 juli 1729 begraven. Haar zoon en dochter gingen meteen langs bij notaris Pronckert om over de aanvaarding van de nalatenschap te twisten.

Van Pesch en Nijpoort⁴³

De familieleden Van Pesch waren de laatste eigenaren die in De Rooster bier brouwden. Mattheus, Josina (weduwe van Jacobus van der Nijpoort) en Christiaan waren kinderen van het echtpaar Christiaan van Pesch en Adriana van Aken. Voor zij De Rooster kochten om bier te brouwen hadden zij andere bronnen van inkomsten. In 1718 hadden de broers Christiaan en Matheus gezamenlijk een vellebloterij en zeemtouwerij bij de Tolsteegpoort in Utrecht. Vellebloeters ontdeden huiden van de vacht. Van de kale huiden maakten zij zeemleer. De huid werd gelooit met eek (gemalen eikeschors).

De hijsbalk die op zolder boven het raam in de zijgevel naar buiten kan worden geschoven.

De familie Van Pesch bezat meerdere huizen in de stad Utrecht. Mattheus gaf in de periode 1729-1734 bij de verkoop daarvan steeds als beroep “brouwer” op.

Aanvankelijk was de bierbrouwerij een gemeenschappelijke activiteit van de broers en zuster. Zij gingen met hun gezin wonen in De Rooster. Op 13 april 1734 verkocht Christiaan van Pesch zijn aandeel in huis en brouwerij aan Josina en Mattheus. Hiermee werd ook de “societeit tot brouwnering” ontbonden. Christiaan vertrok naar een huurwoning aan de Trans bij de Maartensdam. Josina en Mattheus sloten 15 januari 1736 een nieuwe overeenkomst. Ieder bezat nu de helft van de brouwerij. Daar kregen zij snel genoeg van want op 14 januari 1737 ontbonden zij het contract weer. Niet lang daarna overleed Josina.

Haar begrafenis op 20 november 1737 in de Jacobikerkerk getuigde van een welgestelde familie: er waren 12 dragers en er werden 16 ellen laken gescheurd. Haar dochter Adriana van der Nijpoort, op 14 februari 1736 getrouwd met Jacobus Odé, was haar enige erfgenaam. Zij wilde haar erfenis te gelde maken. Dezelfde dag waarop het transport van de verkoop van De Rooster door de familie Van Wyckerslooth aan de familie Van Pesch was geregeld, vond de overdracht plaats aan mr. metselaar en stadsgezworene Paulus van Vlissingen.

Van Vlissingen meester metselaars

Paulus van Vlissingen kreeg op 26 maart 1739 twee huizen in eigendom: het huis De Rooster met brouwerij en het huis daarnaast, De Drie Ringen genaamd. Alles met kelders en kluizen. Met het recht tot erfhuur der kluizen onder de Smebrug aan de westzijde en kluizen ter halver Smeesteeg en het plat boven de brouwerij. De erfhuur waar de stad voor de vergunning recht op had bedroeg jaarlijks f 7,-. Bovendien moest er jaarlijks een oudeigen van 34 stuivers aan de Buurkerk betaald worden.

Het buurhuis aan de andere zijde in de Smeestraat zat niet in de verkoop.⁴⁴ Dit huis werd in 1770 door zijn zoon Cornelis gekocht. De dochter van Cornelis, Elisabeth, verkocht het in 1809 aan de timmermans knecht Pieter Sieleman.

Paulus van Vlissingen (1687-1761)⁴⁵ is een voorvader van de bekende Utrechtse familie Fentener van Vlissingen. Hij was de betovergrootvader van Pieter Fentener (1794-1844), de eerste Fentener van Vlissingen.

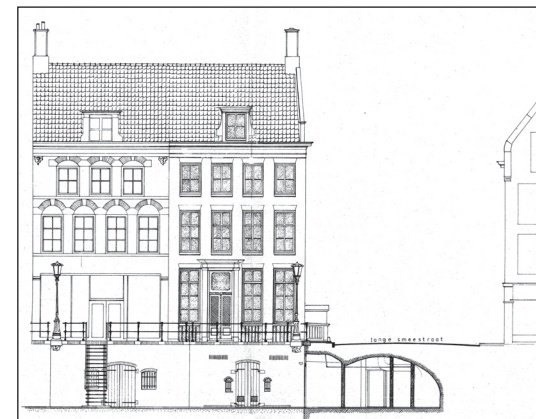
Paulus woonde het grootste deel van zijn leven in het huis genaamd De Vijf Sterren, gelegen naast het huis De Swaanhals aan de oostzijde van de Springweg bij de Brandsteeg.

Zijn eerste vrouw Johanna Muysert (1686-1727) stierf in het kraambed. Hij hertrouwde in 1728 met Cornelia de Rosie (†1752). Voor een aantal getrouwde kinderen uit zijn eerste huwelijk kocht hij huizen aan de Oudegracht. Zoon Cornelis (1711-1788), eveneens mr. metselaar, en zijn vrouw Geertruid 't Lam (1712-1773) gingen na hun huwelijk op 22 mei 1741 in De Rooster wonen. Al hun kinderen werden hier geboren. Na het overlijden van Paulus verwierf Cornelis bij de boedelscheiding van 22 augustus 1762 De Rooster en De Drie Ringen.

De erfgenamen van Cornelis verkochten De Drie Ringen in 1793 aan de boekverkoper en academiedrukker Abraham van Paddenburg.

Zijn ongehuwd gebleven dochter Elisabeth (1750-1817) erfde op haar beurt bij de boedelscheiding van 27-9-1794 De Rooster. Zij bleef hier wonen. In 1793 bleek zij gezelschap te hebben van Jesaias Muijsert⁴⁶ en zijn tweede vrouw Johanna Helena Trap. In 1806 besloot zij het huis te verkopen aan de mr. pompemaker (= loodgieter) en leidekker Pieter Minjon (1747-1813).⁴⁷

Wevers maakte in zijn bouwhistorische analyse aannemelijk dat de huidige dwarskap over het voorhuis en het aangrenzende pand Oudegracht 281 in het midden van de 18de eeuw werd aangebracht. Hij vermoedde dat Paulus van Vlissingen de initiatiefnemer tot de verbouwing is geweest. Een versterking van dat vermoeden vormt de toestemming die hij in 1740 verkreeg om in de Smeesteeg boven de ingang van zijn kelder de trog te repareren en te verlengen.⁴⁸ Het keukeninterieur in het pothuis stamt uit deze tijd. Mogelijk was deze

Voorgevels nummers 281 en 279 op de tekeningen van de nieuwe toestand in 1772. Let op de kap, vermoedelijk door Paulus van Vlissingen aangebracht.

verbouwing een onderdeel van de totale verbouwing van het gehele voorhuis.

Er zit wel een zekere logica in om Paulus van Vlissingen aan te wijzen als verbouwer en moderniseerder van het huis. Hij nam immers deel aan verbouwingen van huizen van de elite. Hiervan zijn er drie bekend uit de literatuur. Het is heel goed mogelijk dat hij aan meer verbouwingen heeft deelgenomen.

1759 aan Van Vlissingen voor Extra betaald	
29 May aan Van Vlissingen voor Extra Arbeid Loon	21 6
5 Juny aan den selve Volgens reff voor Extra Arbeid Loon	22 17
13 aan den selve voor de	14 14
26 July aan den selve voor de	25 6
30 July aan den selve voor de	27 3
22 October aan den selve voor Extra	83 8
nog een onbetaelde rekening	192 14
Van den 1 Maas tot den 6 May	34 1
1760 deze Rekening betaald	226 16
1761 op den 30 Februarij 1762	
10 February Aug aan Van Vlissingen betaald tot dato Deses 2 reff over 1 Maas 1766 en 1767	66 8
	293 4

Kasboekje van Van Roijen bij de verbouwing van Nieuwegracht 94 in 1759: betalingen aan Van Vlissingen.

Onderzoek in rekeningen van eigenaren van grote huizen en buitenplaatsen in en rond de stad Utrecht uit de 18de eeuw kan wellicht meer activiteiten van hem opleveren.

Diederik Jacob baron van Tuyll van Serooskerken liet Jacob Marot, zoon van de bekende architect Daniël Marot, zijn stadshuis aan de Kromme Nieuwegracht 3-5 en zijn kasteel te Zuilen grondig verbouwen en moderniseren.⁴⁹ De baron hield een een manuaal bij waarin hij alle uitgaven voor zijn huishouding en het beheer van zijn goederen noteerde. De posten specificeerde hij niet gedetailleerd. Ook is niet altijd duidelijk of metselaar Van Vlissingen gewerkt had aan het stadshuis of aan het kasteel. In ieder geval staat op 9 februari 1752 “Van Vlissingen voor arbjitsloon aan ’t huijs te Zuilen f 762.-”.⁵⁰ en op 17 februari 1753 “Van Vlissingen reparatie te Utrecht f 18.-”. Al het gewone onderhoud en de verbouwingen van de huizen waren

ondergebracht in dezelfde categorie “reparatien”. Het lijkt er op dat Van Vlissingen bij beide activiteiten werd ingeschakeld. Hij werd in 1750 voor het eerst genoemd voor f 3.6.-. In 1752 voerde hij ook nog reparaties uit “int ham Steegie” voor f 12.-. In de periode tot januari 1762 werd hij jaarlijks genoemd. Uit niets kan afgeleid worden of zijn zoon Cornelis met hem meewerkte. In 1763 en 1764 zijn aan de metselaar Cornelis van Vlissingen wel rekeningen betaald. Hierna werd vooral Paulus de zoon van Cornelis in de rekeningen genoemd voor het leveren van steenkalk.

In de periode 1759-1761 werkte Van Vlissingen mee aan de verbouwing van het huis van burgemeester Cornelis Jan van Roijen aan de Nieuwegracht 94.⁵¹

Voor de verbouwing van het huis zijn tekeningen bewaard uit 1758 of 1759. Te zien zijn een rechte daklijst en twee grote dakvensters die symmetrisch uit het midden zijn aangebracht. Zij zouden de trapgevels moeten vervangen. Deze

verbouwing is niet uitgevoerd. Van de verbouwing die wel is uitgevoerd hield Van Roijen een kasboekje bij. Metselaar Van Vlissingen heeft hier volgens verschillende bestekken f 3674.1.0 voor in rekening gebracht.

In 1763 repareerde en vernieuwde Van Vlissingen de muur langs de stadsgracht en metselde hij een “hooge heerd” in de keuken voor de rook. Hij ontving hiervoor f 109.-. In 1764 kreeg metselaar Van Vlissingen voor de rollaag in de kelder en andere noodzakelijkheden f 37.13.-. Daar Paulus in december 1761 overleden is, zullen deze werkzaamheden door zijn zoon Cornelis uitgevoerd zijn. Ook in dit geval is het niet mogelijk gebleken om uit te maken of vader en zoon dit werk samen uitvoerden.

Paulus van Vlissingen werd misschien geïnspireerd daar de verbouwingen waaraan hij deelnam. Er werden in die tijd meer huizen samengevoegd zoals Nieuwegracht 94-96. Hij heeft in ieder geval de kap aangepakt. Ook de gevel van het hoekhuis werd opgetrokken in de stijl van zijn opdrachtgevers.

De gevel van het buurhuis is niet gemoderniseerd. Een samenvoeging van beide huizen is niet uitgevoerd. Er zou een imposante gevel ontstaan zijn zoals de gevel van het huis op de Kromme Nieuwegracht waaraan hij meewerkte. De vraag waarom de modernisering niet is afgemaakt kan met de beschikbare gegevens niet beantwoord worden.

Het familiegraf van Van Vlissingen in de Buurkerk.

Bij de scheiding van de boedel van Paulus van Vlissingen op 22 augustus 1762 bleef de grafkelder in de Buurkerk buiten de verdeling. Deze kelder lag in het eerste noordpand met de nrs 7 en 8. In 1793 bleken de meeste zerken in de kerk zo ernstig verzakt te zijn dat de vloer van de kerk verhoogd moest worden en de zerken gelijk gelegd moesten worden. Vele zerken werden vervangen, waaronder de Van Vlissingenzerk. In het manuaal waar de betalingen voor dit herstel werden bijgehouden stond “nr 7 en 8 Paulus van Vlissingen en zijn kinderen. Gelijk leggen. Nieuwe steen”.⁵² Tegenwoordig is de Buurkerk in gebruik bij het museum Speelklok. Bij een recent bezoek bleek een vloerkleed verschoven zodat de eenvoudige zerk te zien was.

Patriotten⁵³

Zoon Cornelis van Vlissingen leefde in een woelige tijd. Er was grote ontevredenheid over de inrichting en uitoefening van het bestuur. De stadhouder liet de feitelijke macht in de pro-

vincies uitoefenen door luitenant-stadhouders. In Utrecht vervulde Willem Nicolaas Pestere die rol. De leden van de vroedschap waren geheel afhankelijk van hem. Alleen leden van een met hem verbonden groep, de “*Pesteriaanse Cabale*” kwamen in aanmerking voor de meer lucratieve ambten als burgemeester of schepen. Ook stadsambten zoals zakken-dragers waren uitsluitend voor gunstelingen van deze groep. Dit zette kwaad bloed. Na 1780, toen een ongunstig verlopende oorlog tegen Engeland tot grote ellende leidde, sloeg de onvrede om in actief verzet. Ontevreden burgers die zich patriotten noemden, gaven de stadhouder en zijn aanhangers de schuld van alles en eisten ingrijpende hervormingen. Utrecht was het centrum van de beweging. Het voert te ver om hier alle Utrechtse gebeurtenissen te beschrijven. Men bracht de historische leidende rol van de gilden weer in herinnering. Maar de gilden waren in verval. Nu zouden de voorrechten die voorheen bij de gilden berustten bij de burgerij thuis horen. De burgers moesten zelf representanten kiezen. Er werd op 23 april 1784 een conceptreglement voor een nieuwe bestuursinrichting gepubliceerd in de Utrechtse Courant. Hierop werd commentaar gevraagd. Het conceptreglement deed de ronde om steunbetuigingen te krijgen. Er kwamen 1215 handtekeningen waarvan zeventig toebehoorden aan smeden. De lijst wordt wel de ledenlijst van de patriotten genoemd. En hier komt de familie Van Vlissingen met aanhang in beeld.

Cornelis van Vlissingen noemde zich in de notariële akten mr metselaar of metselaarsbaas. Hij was lid van het steenbikkergilde.⁵⁴ Hij was van 1775 tot zijn dood in 1788 deken van dit gilde. In de lijst van dekens staat ook de leidekker Willem Minjon. In deze tijd hadden de steenbikkersknechten zich afgesplitst als gilde. Jesaias Muijsert was in 1787 deken hiervan.

De werkzaamheden van Cornelis waren meer omvattend dan het woord metselaar doet vermoeden. Hij sloot zich in 1749 als loodhandelaar aan bij het smedengilde. Hij werd meteen regent van het St. Eloiengasthuis en bleef dat tot zijn dood. Hij was twee maal huismeester. Zijn zoon Paulus (1742-1788) werd in 1784 lid van het smedengilde als handelaar in kolen. Daarnaast handelde hij zoals hierboven al genoemd werd in steenkalk, had een kalkbranderij, een cementfabriek en een steenbakkerij. De zoon van Paulus, Frederik Hartman van Vlissingen (1772-1847), nam deel aan het familiebedrijf in kalkbranden en steenbakken. Hij was regent van het gasthuis 1807-1833. Een ander lid van de aanhang was Pieter Minjon.

Als leidekker en pompemaker was hij eveneens lid van het smedegilde en regent 1796-1813. Zijn broer Willem Minjon was als pompemaker niet alleen deken van de steenbikkers maar ook lid van het smedegilde en eveneens regent van het gasthuis 1776-1817.

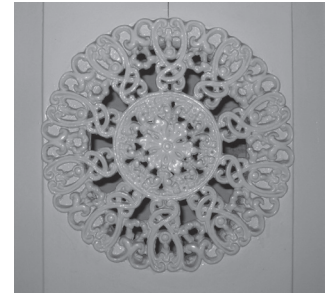
De meeste van deze personen kwamen voor op de lijst van 1215 ondertekenaars uit 1784⁵⁵: *Minjon, Corn. schrynwerker; Minjon, Willem, pompemaker; Minjon, Pieter, leidekker; Muysert, Jesaias, metselaarsknecht; Muysert, Willem; Vlissingen (van) C., metzelaarsb., en voor myn zoon P. van Vlissingen, koopman in kalk.*

Op 7 augustus 1786 nam de Utrechtse schutterij de macht over toen de hervormingen niet snel genoeg tot stand kwamen. De schutterij werd voor een belangrijk deel gevormd door gildeleden. Na de machtsovername wees iedere compagnie van de schutterij uit haar midden vijf kiezers aan. Dit kiescollege moest het nieuwe stedelijk reglement en de nominaties voor de vroedschap maken. Namens de Handvoetboogcompagnie werd o.a. Van Vlissingen, koopman in kalk en cement, aangewezen.⁵⁶

In mei 1787 verjoegen Utrechtse patriotten bij Vreeswijk een stadhouderlijk leger. De overwinnaars werden in triomf ingehaald in de stad. De aanloop tot het gevecht in Vreeswijk en het gevecht zelf zijn in 1987 zeer gedetailleerd beschreven door Angenent. Er was veel overredingskracht nodig van de commandanten aan beide zijden van de strijdenden om de soldaten en zelfs enkele officieren af te houden van desertie. Loyaliteit was bij velen afwezig. Angenent noemt o.a. de bataljons van generaal-majoor Grenier als betrouwbaar. Dit regiment had het nummer IR600a, maar stond bekend onder de naam regiment Walen van Nassau-Usingen.⁵⁷ Er is een verzoekschrift uit 1787 bewaard van 200 Utrechtse burgers aan de burgemeesters en raad van Utrecht om bij de Staten-Generaal te bevorderen dat de officieren van de eerste bataljons van generaal-majoor Grenier vanwege hun moedig gedrag bij voorrang zullen worden bevorderd.⁵⁸ Hieronder staan de handtekeningen van o.a. Pieter Minjon, Corn. van Vlissingen junior, A. van Vlissingen en Jesaias Muysert. Er zijn geen bronnen gevonden waaruit de rol van de familie Van Vlissingen in de patriottenbeweging nader gereconstrueerd kan worden.

1806-1849

Op 13 januari 1806 tekenden de meerderjarige, ongehuwde juffrouw Elisabeth van Vlissingen en monsieur Pieter Minjon

Rooster in een deur op de begane grond.

mr pompemaker en leidekker, de akte van koop en verkoop van het huis, vanouds geweest zijnde een brouwerij genaamd de Rooster.⁵⁹ Het huis ging weg voor f 4000. Beiden woon-den te Utrecht. Hierop volgde de bekende beschrijving van het huis, met als bijzonderheid dat het huis en de kelders per 1 mei aanvaard konden worden, maar de kelders onder de brug en de straat niet. Deze waren het hele jaar verhuurd voor f 40. De plek voor de naam van de huurder was leeg gelaten.

Pieter Minjon verkocht het huis al weer door op 17 mei 1811 aan Machiel van Wijk.⁶⁰ De verkoopprijs was nu f 2200. Deze prijsval van 55% is alleen te verklaren uit de slechte economische toestand in de Franse tijd. De onroerendgoed markt was rond 1810 ingestort.⁶¹

Machiel had maar een jaar plezier van zijn huis want hij overleed op 23 augustus 1812. Het huis kwam nu in bezit van zijn weduwe Maria Engelberta de Rijk. Zij hertrouwde op 17 mei 1815 met de mastenmaker Hermanus Johannes Brouwer. Deze overleed op 5 april 1829 zodat Maria nu de weduwe Brouwer werd genoemd. Onder deze naam bleef zij als eigenares tot haar dood op 19 maart 1849 bekend. Haar zoon Pieter van Wijk kreeg het huis een halve maand later toege- wezen bij de boedelscheiding.⁶²

Pieter Minjon werd op 8 december 1747 gedoopt als zoon van Pieter Minjon en Maria van Wijk. Het gezin woonde in de Lange Nieuwstraat. 1 april 1782 (!) was een feestelijke dag: in de Nicolaikerk trouwden niet alleen Pieter Minjon en Angenieta Huijbertse maar ook zijn zuster Johanna Minjon en IJsbrand van Dijk. Voor allen was dit het eerste huwelijk. Niet lang daarna had Pieter, zoals hierboven al beschreven, sympathie voor de patriotten opgevat. Als mr pompemaker en leidekker was hij lid van het smedengilde. Hij was van 1796 tot zijn overlijden begin 1813 regent van het St. Eloijen- gasthuis. Het jaar 1803 was hij huismeester. In 1793 was zijn huisadres Neude wijk G (oude wijk naam Fortuyn). Pieter bezat meerdere huizen. Van het huis aan de oostzijde van de Oudegracht bij de Gaardbrug is een huurcontract uit 1806 bewaard. Pieter was een bekende van de familie van Vlissingen. Toen Elisabeth van het huis De Rooster af wilde nam hij het van haar over. Hij was ten tijde van de verkoop aan Van Wijk niet erg mobiel meer, daar de koopakte bij hem thuis aan de Marieplaats E287 werd getekend. Hij gaf als beroep rentenier op.

Machiel van Wijk woonde 't Wijstraat B248 toen hij de koop- akte tekende. Hij gaf als beroep winkelier op. Hij werd op 6 mei 1772 katholiek gedoopt als zoon van Dirk van Wijk en Johanna Broekhuizen. Op 30 april 1803 trouwde hij in de RK kerk in de Walsteeg met Maria Engelbertha de Rijk. Zij was acht jaar jonger dan haar man en op 24 mei 1789 gedoopt als dochter van Petrus de Rijk, hovenier, en Wilhelmina Spruijt. Het echtpaar kreeg vijf kinderen. Het laatste kind werd na de dood van de vader geboren en overleed na 5 weken.

De weduwe Van Wijk moest zich in de moeilijke Franse tijd staande zien te houden. Bij de volkstelling van 1813 werd als haar beroep "*debitant de boissons*" genoteerd. Bovendien had zij de weduwe Nagtglas, een rentenierster, in huis. Haar tweede echtgenoot, de mastenmaker Hermanus Johannus Brouwer, werd 4 september 1785 gedoopt in de katholieke kerk als zoon van Petrus Brouwer en Alida Kraenen. Het echtpaar bleef in De Rooster wonen. Zij kregen daar vier kinderen waarvan er twee kort na de geboorte overleden. Uit de patentregisters blijkt dat Brouwer de tapperij van zijn vrouw overgenomen had. Hij staat daarin te boek als winke- lier, koopman, tapper en slijter in sterke drank. Dit was niet hun enige bron van inkomsten. Zij verhuurden kamers aan studenten en burgers. Een en ander leverde wel wat op zodat zij zich een dienstbode konden veroorloven. In 1819 woonde er de zeepzieder A.H.P. Haan. In 1840 stond Arnoud des Tombes 25 jr, 2e luitenant, met vrouw, kind en dienstbode op dit adres ingeschreven.

Vooraf studenten huurden er kamers. Er is een huurcon- tract bewaard gebleven van 19 januari 1821 waarin Herma- nus Johannes Brouwer aan Steven Jan Matthijs van Geuns drie bovenkamers verhuurde per 1 mei 1821 voor f 230 per jaar inclusief bediening.⁶³ In het familiearchief Van Geuns zijn wat wetenswaardigheden over hem gevonden. Van Geuns (1795-1849) maakte in 1820 een lange reis naar Frankrijk en Duitsland voor hij in Utrecht ging studeren. Uit zijn cor- respondentie blijkt dat hij begin december 1822 nog aan de Oudegracht woonde. Hij promoveerde 1823 te Utrecht en trouwde in 1824. Hij was door erfenissen financieel onaf- hankelijk en vulde zijn dagen met het lidmaatschap van de gemeenteraad van Utrecht en van de provinciale Staten van Utrecht.

Bij de volkstelling van 1824 woonden er de studenten Pieter van Galen en Jacob de Vuller.

Na het overlijden van haar man op 5 april 1829 zette de weduwe Brouwer de winkel en de verhuur voort.

Bij de volkstelling van 1830 woonden er vier studenten en

een burger. Kennelijk moesten de studenten de woonplaats van hun ouders of voogden opgeven. Gijsbertus Luchtmans, student medicijnen, en Jacob Cornelissen, student rechten, vertikten dat. Dit werd op de kaart aangetekend. Reden van weigering en eventuele sancties staan niet op de kaart. Er is in de geschiedenisboeken niets bekend over een actie om te weigeren.

Gevolgen heeft dit kennelijk niet gehad want mr Jacob Cornelissen (1808-1875) had een keurige loopbaan.⁶⁴ Hij werd op 7-6-1826 als student te Utrecht ingeschreven en promoveerde daar op 22-6-1830 in de rechten. Hij vestigde zich als advocaat te Steenwijk, werd vervolgens 1-6-1839 lid van de provinciale staten van Overijssel, 30-11-1847 burgemeester van Steenwijk, 6-11-1847 schoolopziener en 1850 gedeputeerde.

Bouwhistorie van het huis in de eerste helft van de negentiende eeuw

Er zijn enkele rapportages over de toestand van het huis in de eerste helft van de negentiende eeuw. In 2008 werd het huis ter voorbereiding van de ophanden zijnde restauratie ontdaan van overbodige interieuronderdelen. Hierbij kwamen resten van oud behang te voorschijn. De hulp werd ingeroepen van medewerkers van de Stichting Historische Behangsels.⁶⁵ Uit de rapportage over hun onderzoek blijkt dat de oudste behangsels aangetroffen werden op de tweede verdieping. Het ging om twee lagen behang, waarvan de oudste gedateerd werd op ca. 1810 en de andere op ca. 1825. Het oudste behang was verfijnder dan het jongste. Beide behangsels hadden een patroon van verticale banen met een okergele achtergrond. De boven- en de onderzijde waren afgewerkt met een sierrand. De oudste had een bovenrand met draperiemotief en een onderrand met een patroon van geknoopte festoenen. Beide randen van de jongste hadden een patroon van bloem- en bladmotieven. Op een andere wand werd eveneens een stukje uit ca. 1810 gevonden met een vergelijkbaar patroon, maar met de voor de periode kenmerkende kleuren fel oranje en grijs. De restanten zijn opgenomen in de collectie van de Stichting.

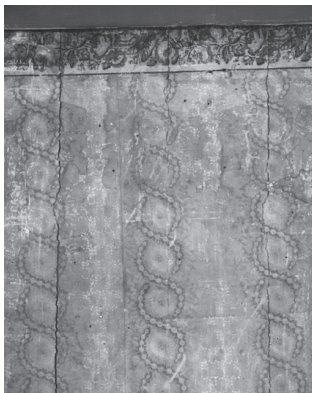
Wevers constateerde dat in het begin van de 19de eeuw het pand weer gemoderniseerd was. De huidige empire roedenramen werden aangebracht. Zij moeten voorzien geweest zijn van louver-luiken. De voordeur met het hoofdstel dateert waarschijnlijk uit deze periode. Het snijwerk

Delen van het behang zijn van de muur gehaald om te worden opgenomen in de collectie van de Stichting.

Behang uit 1810 respectievelijk 1825.

met bladmotieven op het kalf zou een laat 18de-eeuwse datering toelaten, maar deze detaillering komt ook elders in Utrecht nog vaak voor bij vroeg 19de-eeuwse gebouwen en verbouwingen. In het interieur werden diverse vensterbanken en raamluiken vernieuwd. Uit deze periode zijn nog twee interieurelementen aanwezig. Op de linker voorkamer op de begane grond bevindt zich een verzorgd gedetailleerde deuroplijsting met diamantblokken. Verder zijn er nog twee 19de-eeuwse halfronde kachelnissen en wel in het voorhuis op de tweede verdieping en in het achterhuis op de eerste verdieping tegen de achtergevel. Op de eerste verdieping van het voorhuis is een kroonlijst van een oorspronkelijke kachelnis behouden.

Het is natuurlijk maar raden welke eigenaar de modernisering heeft aangepakt. Het kunnen ook meerdere eigenaren geweest zijn. Waarom nam Elisabeth van Vlissingen twee jaar voor zij het huis verkocht nog een plecht van f 1000?⁶⁶ Heeft zij de ramen en de voordeur laten verfraaien? Of heeft Pieter Minjon het huis gekocht om op te knappen en te verhuren of door te verkopen? De economische toestand was slecht. Bij de doorverkoop in 1811 leed hij een aanzienlijk verlies. Pieter van Wijk kocht het huis voor een schappelijk bedrag. Had hij nog geld om aan het huis te laten vertimmeren? Het is wel aannemelijk dat hij bij het betrekken van de nieuwe woning een aardig behang heeft laten aanbrengen. Zijn erfgenamen zullen om de kamers aantrekkelijk te houden voor de verhuur, regelmatig een nieuw behang over het oude hebben laten plakken.

Het pothuis

Een apart verhaal vormt de geschiedenis van het pothuis. De trog die aan de Smeestraat de ingang vormde tot de kelders werd in 1740 verbouwd tot een pothuis. Hierin zijn restanten van een laat 18de-eeuwse of vroeg 19de-eeuwse keuken aanwezig: voorraadkasten, plavuizen vloer, witjes op de wanden, hardstenen gootsteen en tegen de muur van het woonhuis twee tegeltableaus met voorstellingen van een hond en een kat. Voordat het pand in 1975-1976 gerestaureerd werd, bestond de dakbedekking van het pothuis uit zink, dat mogelijk uit de late 19de eeuw stamde. Wevers veronderstelde dat in de loop van de 19e eeuw het bovenhuis een aparte toegang vanaf de Smeestraat gekregen heeft. Hierbij werd het gedeelte van de trap tussen de begane grond en eerste verdieping naar de Smeestraatzijde verlegd en werd een nieuwe toegangsdeur aangebracht. Het is van belang om te weten

*De tegeltableaus in 2008.
Linksboven een impressie van de situering ten opzichte van de trap. Rechtsboven een min of meer frontale foto van de tableaus onder de trap.*

Onder: de beide tableaus.

wanneer deze verandering heeft plaats gevonden, omdat hierdoor de keuken in tweeën werd gedeeld. De buitentrap loopt rakelings over de tegeltableaus heen. Het is aannemelijk dat die tableau's daar al in de muur zaten toen de trap aangelegd werd. De kaarten van de volkstellingen en daarna van het bevolkingsregister zijn gerangschikt op huisnummer. De veronderstelling is dat er een buitentrap is gemaakt toen er twee aparte woningen (één beneden op de begane grond en één boven) gemaakt zijn. Toen zal ook de huisnummering veranderd zijn. Het blad van nr B39 uit het bevolkingsregister van 1860-1879 bestaat uit twee delen, hetgeen wijst op twee aparte woningen. Het blad van 1880-1889 toont de nummers B39 en B39bis. De buitentrap zal rond 1860 gebouwd zijn waarna er vóór 1880 een nieuw nummer is uitgegeven. Dat brengt de datering van de tegels voor 1860.

Over de tegeltableaus valt veel te vertellen. Dat zou een apart artikel worden. Geraadpleegd zijn zowel de tegel-deskundigen F.H. Landzaat en J. Pluis als internetsites van musea. Samengevat kan het volgende opgemerkt worden. De tableaus bestaan ieder uit 2x3 vierkante witte tegels met een paarse beschildering. De hond is van het type windhond dat veel aangetroffen wordt op schilderijen van enkele eeuwen terug. De kat kijkt de toeschouwer aan, de hond is in zij aanzicht afgebeeld. De hond en de kat waren populaire onderwerpen op tegels: de kat die de muizen vangt en de hond die het huis bewaakt. In de patroientijd koos men bij voorkeur een keeshond uit. Daar de bewoners vurige patriotten waren, kan gesteld worden dat de tegels van later datum zijn. Voor de typering en datering is van belang dat de tableaus omlijst worden door een dunne paarse rand. De tegel-deskundigen dateren de tegels op de 19de eeuw. Dat is vrij ruim, maar er is niet zoveel bekend over dit type tegel. In de geraadpleegde literatuur en internetsites zijn maar weinig windhonden te vinden. Des te meer echter katten. Ook katten die sprekend lijken op die van het pothuis. Zo bevindt zich in de boerderij Gagelgat te Soest een kat in een groter muurtableau die goed lijkt. Men denkt dat de tegels uit de bouwtijd van de boerderij, 1750-1775, stammen. Over het algemeen is van de kattentegels geen datering of fabriek bekend.

De tegels zijn waarschijnlijk gebakken en beschilderd in Utrecht. In aanmerking komt de tegelfabriek Westraven. De fabriek had de gewoonte om serienummers aan de achterzijde van de tegels aan te brengen. Als er ooit een tegel los raakt zou dat uitsluitsel kunnen geven.

Tegenwoordig (2011) zijn de tegeltableaus nog wel aanwezig, maar aan het zicht onttrokken door airco apparatuur voor het horeca bedrijf en watermeters voor de appartementen.

Brandstofhandelaren

Van 1849 tot 1969 was het huis in eigendom van of in gebruik bij brandstofhandelaren.

De eerste was Pieter van Wijk, op 20 oktober 1808 geboren als zoon van Machiel van Wijk en Maria Engelbertha de Rijk. Hij woonde het grootste deel van zijn leven in De Rooster. Bij de volkstelling van 1840 gaf hij als beroep timmerman op; in 1850 koopman. Dit werd in 1860 nader omschreven als koopman in steenkolen en brandhout. Hij trouwde 2 augustus 1843 met de dertien jaar jongere Catharina van Schaik (1821-1902) bij wie hij acht kinderen kreeg. Het gezin kon zich dienstboden veroorloven.

Nadat zijn moeder 19 maart 1849 was overleden, vond op 2 april 1849 een boedelscheiding plaats. Hij kreeg niet alleen De Rooster toebedeeld maar ook een huis met stalling in de Juttestraat (A350 en B1006). Bij de boedelscheiding vond een inventarisatie plaats. Helaas niet per kamer zodat er geen bouwhistorische informatie in de akte te vinden is. Uit de akte bleek wel dat hij het benedenhuis en de stalling of bergplaats in de Juttestraat huurde van zijn moeder. Het huis werd getaxeerd op f 7.100.

Na de verkoop van het huis aan Jan Coenraad Adema op 1 mei 1875⁶⁷ bleef het gezin nog even in het huis wonen. Zij vertrokken 20 april 1876 naar Oudegracht B10. Vanaf dit moment noemde hij zich geen handelaar in brandstoffen meer. Hij overleed 12 oktober 1884.

De Amsterdammer Jan Coenraad Adama (1832-1894), koopman in brandstoffen, kocht B39 voor f 10.000. Direct na de koop ging hij met echtgenote Johanna Pieterella Maaning en zoon in het huis wonen. Hij kocht bovendien huis en stal aan de Juttestraat.

Hij verkocht 1 augustus 1881 het huis en vertrok kort daarop met gezin naar Vreeland.⁶⁸ De nieuwe eigenaar Hendrik van Engelen (1853-1936) ging er twee maanden na de koop met zijn vrouw Geertje Campert wonen. Zij kwamen niet uit Utrecht: hij werd geboren in Nijkerk, zij in Amsterdam. Volgens het bevolkingsregister woonde hij in 1880 in het huis Wittevrouwensingel 155 en had als beroep koopman in brandstoffen. Hij handelde niet lang in brandstoffen want op 3 februari 1887 gaf hij het huis samen met de stoomfabriek "de Rijn" in onderpand vanwege een hypotheek. Hij bood

16 juni 1900 een heel complex te koop waarin de broodfabriek en stoomkorenmolen "de Rijn" gevestigd waren. In 1910 stond hij in het Utrechtse adresboekje als directeur van een brood- en meelfabriek op het adres Weistraat 81.

Van Engelen verkocht B39 op 2 mei 1889 aan Hendrik Eijkelboom, eveneens koopman in brandstoffen, die er meteen ging wonen. Het huis werd in deze tijd vernummerd van B39 in TZ⁶⁹ III.

Het laatste deel van de 19de eeuw werd het huis intensief bewoond door vele huurders, zowel vrijgezellen als gezinnen. Eén van die huurders was Bernard ter Weele (1840-1907). Volgens de adresboekjes en het bevolkingsregister woonde hij daar van 1887 tot 1 mei 1889. Op die datum vertrok hij naar Oudegracht B33, een huis even verderop, waar hij zijn handel in brandstoffen voortzette. Hij huurde verschillende kelders in de omgeving. Bij de boedelscheiding van Hamburger (1892/3)⁷⁰ bleek hij de kelder van het huidige Oudegracht 299 te huren voor f 170 per jaar. HUA bezit foto's waarop met grote letters Ter Weele is geschilderd op borden aan de opstallen op de werf bij de Smebrug.

Hendrik Eijkelboom (1844-1916) was 4 mei 1870 getrouwd met Anthonia van Doorn. Hun vijf kinderen waren al geboren voor zij in het huis aan de Oudegracht gingen wonen. Hij deed mee met een aanbestedingen voor de levering van steenkolen en turf van de Spijkskokerij aan het Pieterskerkhof. Zoon Hubertus (1873-1934) verliet de ouderlijke woning om op 25 augustus 1889 te trouwen met Anthonia Margaretha Willeskes. Eind 1911 ging hij met echtgenote wonen in de bovenwoning nr IIIbis. In 1916 overleden met een half jaar tussentijd zowel Hendrik als zijn vrouw Anthonia.

Hierop volgde een boedelscheiding waarbij zoon Hubertus Eijkelboom het huis Oudegracht 279 toegewezen kreeg.⁷¹

Op 1 mei 1919 richtten Hendrik Abraham de Vries en Hubertus Eijkelboom een brandstoffenhan-

Beste Kachelkolen
kosten afgehaald 65 cent. Per 10 mud f 6.00.
" vrij te huis 70 " " 10 " - 6.50.
Eerste trap tusschen Sme- en Geerteburg. **B. ter Weele.**
 Het Goedkoone

Advertentie geplaatst op 27 februari 1894 in het Utrechts Nieuwsblad.

Advertentie van 13 maart 1920 in het Utrechts Nieuwsblad.

Bond
en
ht.
EN.
ma.

Opgave tot deelname aan dien cursus kan **Dinsdag** in genoemd gebouw firma **J. C. WOORTMAN NEUDE 3, Utrecht.**

Brandstoffen-Voorziening.

Voor Spoor- en Tramwegpersoneel, welke voor de keuze staan een handelaar als leverancier te benoemen, is h t aangewezen adres:

De Firma DE VRIES en EIJKELBOOM

KANTOREN:
LEIDSCHEKADE 9 OUDEGRACHT 279

Spro
komen v
koop
SPRUT
alle Br
Kent
Dame, Oif
met dett.
nismak, m
pim. 20 jar
ot eveneen
Br. no.
Met 1 M
te Baarn,
dam, in kl
Dame op le

del op onder de naam fa. de Vries & Eijkelboom.⁷² Het adres was “Leidsche kade 9 tevens kantoor op Oudegracht 279”. Op 24 maart 1922 stond er nog een advertentie in de krant waarin de firma zich aanbeval voor de levering van brandstoffen aan de troepen die in het garnizoen gelegerd waren. Even later, op 1 mei, viel het doek voor de firma.

Hoofdgestel en bovenlicht met teksten.

Hubertus ging nu zelf per 1 mei 1922 verder met de firma H. Eijkelboom, brandstoffenhandel gevestigd te Utrecht, Oudegracht 279.⁷³ Weldra verschenen er muurreclames op de muur in de Lange Smeestraat met de tekst “steenkolen cokes briquetten houtskolen H. Eijkelboom”. In deze tijd werden het glas-in-lood raam in het bovenlicht van de deur en de tekst “brandstoffenhandel” boven de deur aangebracht. Wevers veronderstelde dat toen ook de linker voorkamer tot kantoorje werd ingericht, waarbij een loket in de gangwand werd aangebracht. De terrazzo vloer van de gang op de begane grond zou eveneens uit deze tijd stammen. Na het overlijden van Hubertus op 26 november 1934 werd zijn weduwe Antonia Margaretha Wilkes eigenaresse van het huis. Zij zette de firma voort. Maar niet voor lang want op 8 februari 1935 trad zij uit de firma. De nieuwe eigenaar was nu Dirk van Veenendaal. De firma behield de naam H. Eijkelboom. Zij bleef eigenares van het huis en bleef er wonen. Dirk verhuisde van de Kogelstraat 13 naar de Lange Smeestraat 8. In 1946 kon hij Oudegracht 279bis met kelder huren. In 1947 kreeg hij een optie op het huis als de weduwe zou overlijden.

Dirk van Veenendaal (1896-1965) was 24 februari getrouwd met Maria Alberta Christina Frankhuisen (1893-?). Aanvankelijk was Dirk werkzaam als chauffeur, maar vanaf 1935 als brandstofhandelaar. Na het overlijden van de weduwe Eijkelboom (8 mei 1950) kocht hij het huis Oudegracht 279 voor f 11.250 van de erven. Dit was, zoals in 1947 overeengekomen was, $\frac{3}{4}$ deel van de gemiddelde waarde van f 15.000.⁷⁴ Hij verhuurde een gedeelte van het huis. In het dossier van de Kamer van Koophandel werden op 8 oktober 1951 de volgende veranderingen opgenomen. Bij notariële akte van 16 augustus van dat jaar werd de detailhandel in brandstoffen voortgezet door Dirk en zijn zoon Jacobus Hendrikus voor gezamenlijke rekening en risico onder

de naam “firma voorheen H. Eijkelboom”. Beiden werden vennoot. De zoon kocht 8 december 1964 het huis van zijn vader voor f 36.000,-.⁷⁵ Na het overlijden van zijn vader op 30 september 1965 ging hij in het bovenhuis wonen. Vanaf die datum tot de opheffing op 1 juli 1966 werd het bedrijf voortgezet door Jacobus. Tenslotte verkocht hij het huis in 1969 aan het UMF zoals in de inleiding werd beschreven.

In de periode Van Veenendaal vonden enkele kleine wijzigingen in de eigendom plaats.

In de vergadering van 21 juli 1949 besloot de Gemeenteraad om op vrijwillige basis de werf- en kluismuren van percelen “om niet” over te nemen. De hekken en allerhande bouwsels op de werven werden weggehaald. De gemeente zou voor het onderhoud en restauratie van de werfmuren zorgen. De gemeente vroeg een jaarlijkse bijdrage van f 9 per strekkende meter muur. De eigenaren konden dit een paar jaar later afkopen.⁷⁶

Bovendien werd er vanwege bedrijfsactiviteiten een erfdienstbaarheid gevestigd, waardoor de eigenaar toestemming kreeg om, onder voorwaarden, tijdelijk goederen op te slaan op de werf voor zijn perceel. In 1996 had de gemeente de indruk dat er in het algemeen weinig gebruik gemaakt werd van die erfdienstbaarheid, zodat zij voorstelde deze te beëindigen. Daarnaast wilde de gemeente historische en vaak verouderde rechtssituaties in het openbaar gebied opschonen. Het UMF voelde hier niet voor en kon de erfdienstbaarheid voortzetten. Dat ging niet zo maar. Het UMF werd verplicht hiervoor een vergoeding van f 1 uit eigener beweging jaarlijks op de tiende januari aan de gemeente over te maken. Als die f 1 niet werd betaald verviel de erfdienstbaarheid. Er waren overigens nog meer bepalingen in de overeenkomst. Als deze niet nagekomen werden verviel de erfdienstbaarheid ook. De gemeente was dus wijzer geworden en bouwde ontsnappingsclausules in.

Het stroomleveringsbedrijf PEGUS vestigde op 2 juli 1963 het recht van opstal op en in de kluiskelder om daar apparatuur voor de stadsverwarming te plaatsen.⁷⁷ Voor de vestiging van het recht van opstal werd f 875 betaald. Dat recht zou pas eindigen door het gedurende tien jaren niet gebruikmaken van het recht van opstal. De eigenaar zou dat niet zomaar kunnen opzeggen. De opstalhouder daarentegen kan het zakelijk recht beëindigen door hiervan schriftelijk bericht te sturen aan de eigenaar. Verder werden de rechten en plichten van beide partijen vastgelegd.

Vanaf deze datum was het kadastrale nummer van het huis C7143.

1969 tot heden

Restauraties

Na de aankoop van het pand besloot het UMF het achterstallig onderhoud weg te werken. Architect J.C. Meulenbelt kreeg de opdracht hier een plan voor te maken. Aannemersbedrijf I. Woudenberg en Zonen uit Rhenen voerde de plannen uit in 1975 en 1976. Zoals gebruikelijk bij restauraties van oude panden waren er tegenvallers zowel op financieel als bouwkundig gebied. Eerder was het UMF al met de huurders van het bovenhuis overeengekomen dat zij voor eigen rekening verbeteringen zouden aanbrengen om de bewoonbaarheid te vergroten. Het UMF pakte het sanitair aan evenals de vernieuwing van de gas- en electriciteitsinstallaties. Het benedenhuis kreeg een toilet met waterspoeling (!).

De restauratie van 1975-1976 zou alleen het exterieur betreffen, maar werkendeweg bleek dat te beperkt van opzet. Balken bleken verrot en moesten vervangen worden. Niet alleen de kap van nr 279 moest hersteld worden, maar ook die van het buurhuis nr 281 omdat anders een onacceptabel hoogteverschil tussen de daken zou ontstaan. Waarom is niet duidelijk geworden uit de bronnen, maar de karakteristieke muurreclame "*steenkolen, cokes, briquetten, houtskolen, H. Eijkelboom*" werd weggehaald. De verdwenen buitenschoorsteen werd gereconstrueerd en weer opgemetseld.⁷⁸ Het pothuis verkeerde in slechte staat. Het vergane zinken dak werd vervangen door hardstenen platen. Het verroeste ijzeren trapje naar het bovenhuis werd in hardsteen uitgevoerd en voorzien van smeedijzeren leuningen en balusters in 18de-eeuwse stijl. Op de begane grond van het achterhuis – waar de balklaag behouden bleef – werd een verlaagd plafond met imitatiebalkjes aangebracht.

In 2005 werden er door het UMF plannen gemaakt om het interieur aan te pakken. Het bovenhuis werd kadastraal verdeeld in drie appartementen. Deze appartementen werden geheel nieuw ingericht. Voor de werkzaamheden gestart werden, maakte L. Wevers zijn bouwhistorische opname en waardering. Het verrast niet dat de kelders een hoge monumentwaarde toegekend kregen. Op enkele details na kreeg het hele gebouw met de kapconstructie en het pothuis een hoge waarde toegekend. Omdat er in het huis zolang een brandstoffenhandel was gevestigd gaf hij de aanbeveling mee de glas-in-loodramen en het kantoortje in de linker voorkamer te behouden.

Een rustig bezit is dit pand niet. Door het zware verkeer liepen de kelders schade op. Dit bracht herstelwerk met zich mee. Ook de Smeebrug moest ingrijpend gerestaureerd worden. De werfmuren werden door de gemeente aangepakt. Eigenlijk is er altijd wel wat te restaureren.

Huurders

Van alle huurders waren, en zijn nog, die van het keldercomplex het meest bekend. Toen het UMF het pand kocht waren de kelders verhuurd aan de jeugdkelder "*Paradiso*" voor f 1.250 per jaar. De jeugdkelder was echter een onderhuurder van de heer J. Klessens. In februari 1972 was de kelder al meer dan een jaar niet gebruikt omdat Klessens geen nieuwe huurder kon vinden. Hij wilde de inventaris daarbij verkopen voor f 20.000 à f 25.000. S.P. van de Zuidwind was ter ore gekomen dat de kelders te huur waren en stuurde een brief naar het bestuur van het UMF met het verzoek de kelders te mogen huren per 1 maart. Hij nam de inventaris over van Klessens. Van de Zuidwind had eerder de kelder onder Oudegracht 345 geëxploiteerd als cafe-bedrijf 't Oude Sticht. Wegens een meningsverschil met zijn toenmalige compagnon was hij er uit gestapt. Er waren geen bezwaren tegen hem. Het UMF wilde geen overlast en bepaalde dat er geen alcoholhoudende dranken in de kelder verkocht, geschonken of opgeslagen werden. Aldus werd overeengekomen en werd 't Oude Pothuys geboren.

Zoals te verwachten was, wilde de uitbater toch graag zwak-alcoholische dranken verkopen. Hij kreeg daarvoor op 28 november 1973 ontheffing van de gemeente. Hij vroeg daarom aan het bestuur de huurovereenkomst aan te passen. Het bestuur was van mening dat de bewoners uit de omgeving al genoeg overlast hadden van alcohol- en drugsgebruikers. Daarom besloot het bestuur de huurovereenkomst niet aan te passen. Geen alcohol in de kelders. Op 27 mei 1974 heroverwoog het bestuur zijn beslissing en mocht er wel alcohol geschonken worden.

Aanvankelijk was de kelder onder het voorhuis niet bij de huur inbegrepen. De uitbater maakte er toch gebruik van met als gevolg overlast voor de bewoners. Hij mocht per 1 september 1974 ook deze kelder huren. Hoewel bij de verkoop overeengekomen was dat er voor de huurders van de begane grond een ande-

"Het Oude Pothuis" in de kelder, 2005.

De muur tussen de huiskelder en de straatkelder, 2005.

re woning gezocht zou worden, zaten zij er in 1977 nog steeds. De huurder pakte nu zelf de slechte staat van de woning aan met een bijdrage van het UMF. Overlast was toch niet te voorkomen. De woning op de begane grond was daardoor eigenlijk onbewoonbaar. De oplossing werd gevonden in de verhuur van deze woning per 1 januari 1985 aan de huurder van de kelder als bedrijfswoning.

Met het uitbaten van het Oude Pothuys ging het voorspoedig. Het etablissement werd bekend door de live muziek die er gespeeld werd door bekende Utrechtse

blues-bands. Nog steeds is er bijna iedere avond wel een solist of een groep muziek aan het maken.

De dichter krijgt het laatste woord⁷⁹

OUDEGRACHT 279

Hier staat een huis met een lange adem. Op de hoek verkocht men brandhout en steenkool, in de kelder was een brouwerij. De muren kunnen niet kiezen: soms ruiken ze naar open haard, soms naar hop en grachtwater. Sla geen acht op het ondergrondse gegrom en gebonk. Dat is de jongste bewoner, de blues, dat gaat vanzelf weer over. Het spookt hier nog niet, verder is het meeste in orde. Wat niet in orde is wordt hersteld achter dit doek.

Ingmar Heytze

Dankwoord

Dank aan de leden van de werkgroep Historisch Onderzoek van het UMF voor het meedenken en kritisch lezen van deze tekst. Bijzondere dank aan Joop van Markesteijn voor zijn hulp bij het dateren van de tegeltableaus; aan Simon den Daas en Dirk van Sichem voor hun werk aan de afbeeldingen, opmaak en persklaar maken van dit nummer. Dank aan M. Vulsma-Kappers voor haar goede raad en hulp bij transcriptions van oude teksten. W. Thoomes en G. Veldhuijzen gaven waardevolle informatie over het huis.

Literatuur

- Angenent, W.J., 1987. *Het gevecht bij Vreeswijk 9 mei 1787*. Jaarboek Oud-Utrecht 1987: 156-188.
- Bogaers, L.C.J.J., 2008. *Aards, betrokken en zelfbewust. De verwevenheid van cultuur en religie in katholiek Utrecht, 1300-1600*. Proefschrift, Utrecht.
- Bruijn, M.W.J. de, 1994. *Huisinghe ende hofstede. Een institutioneel-geografische studie van de rechtspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de middeleeuwen*. SHR 18, Utrecht.
- Campen, J.W.C. van, 1969. *Pothuizen in Utrecht*. Maandblad Oud-Utrecht: 15-16.
- Dolfin, M.J. c.s., 1989. *Utrecht. De huizen binnen de singels*. SDU, Den Haag.
- Donkersgoed, C. van, 1989. *De families Proys, Van Pallaes en Van Leuwenberch. Een onderzoek naar drie middeleeuwse Utrechtse patriciërsfamilies*. Doctoraal scriptie Rijksuniversiteit Utrecht. (aanwezig in HUA)
- Dunlop, D., 1966. *Het huis Nieuwe Gracht (onder de Linden) no. 94*. Jaarboek Oud-Utrecht 1966: 75-89.
- Hulzen, A. van, 1966. *Utrecht in de patriottentijd*.
- Kappers, F.I., 2009. *De Ijseren hoet. Onderzoek naar de geschiedenis van perceel, bebouwing, eigendom en bewoning van Oudegracht 293 te Utrecht*. Steengoed nr 48, Utrecht.
- Luttervelt, R. van, 1961. *Jacob Marot, architect van Diederik Jacob baron van Tuijl van Serooskerken*. Jaarboek Oud-Utrecht 1961: 55-68.
- Rommes, R. & J. van der Spek, 2004. *Met hand en hart. Zeven eeuwen smedengilde en St. Eloyengasthuis in Utrecht 1304-2004*. Utrecht.
- Slokke, N., 2010. *Ruggengraat van de stad. De betekenis van gilden in Utrecht, 1528-1818*. Amsterdam.
- Thoomes, W., 1977. *De restauratie van Oudegracht 279*. Maandblad Oud-Utrecht 50(10): 121-124.
- Volkers, K., 2006. *Wandelen over de Bierkaai. Bierhistorische gids van Utrecht*. Zaltbommel.

Wevers, L., 2005. *Oudegracht 279 te Utrecht. Bouwhistorische opname en waardstelling*. Bureau Vlaardingebroek & Wevers, Utrecht.

Gebruikte afkortingen

HUA	het Utrechts archief
UMF	Utrechts Monumenten Fonds
DTB-registers	doop-, trouw- en begraafregisters
Inv nr	inventaris nummer
Not akte	notariële akte
tg	toegangsnummer bij HUA
Tr&pl	registers van transporten en plechten bij HUA met datum en paginanummers

Bijlage Eigenaren

Jaar	Verpachter, erfelijk pachter, eigenaar
1318	Tideman Harbardsz verpacht huis aan Johan Spiering
1357	Korstine weduwe Herboert van Pallaes vestigt oudeigen op het huis tbv de Buurkerk. Erfpachter is Coman Herman.
Voor 1580-1582	Meijnsngen weduwe Jan van Langeraeck
1582-1585	Ghijsbert Claesz. van Leeuwen
1585-?	Claes van Leeuwen
?-1610	NN weduwe Claes van Leeuwen, Gijsbert Claesz. van Leeuwen
1610-1612	Willem Jansz. Van Sutphen
1612-1621	Gerrit Stoffelsz. van Laer
1621-1626	Claes Pauwelsz. Verriet
1626-1630	Judith van Benthum weduwe Claes Verriet
1630-1635	Johan Bor
1635-1636	Gillis van Hattum
1636-1674	Jan/Johan van Wijckerslooth
1674-1703	Antoni van Wijckerslooth
1703-1729	Maria Cecilia Buijs weduwe Antoni van Wijckerslooth
1729-1739	Josina van Pesch weduwe Jacobus van der Nijpoort, Mattheus en Christiaan van Pesch
1737-1739	Adriana van der Nijpoort, gehuwd met Jacobus Odé, erfgename van Josina van Pesch
1739-1762	Paulus van Vlissingen
1762-1794	Cornelis van Vlissingen
1794-1806	Elisabeth van Vlissingen
1806-1811	Pieter Minjon
1811-1812	Machiel van Wijk

1812-1849	Maria Engelbertha de Rijk, weduwe van Machiel van Wijk en van Hermanus Brouwer
1849-1875	Pieter van Wijk
1875-1881	Jan Coenraad Adama
1881-1889	Hendrik van Engelen
1889-1916	Hendrik Eijkelboom
1916-1934	Hubertus Eijkelboom
1934-1950	Antonia Margaretha Willekes weduwe Hubertus Eijkelboom
1950-1964	Dirk van Veenendaal
1964-1969	Jacobus van Veenendaal
1969-heden	Utrechts Monumenten Fonds

Noten

- ¹ Alle informatie over aankoop, restauraties en beheer zijn afkomstig uit het archief UMF dossier Oudegracht 279.
- ² Steengoed over huizen aan de Oudegracht: nr 302 (St 1), nr 293 (St 48), nr 319/321 (St 18), nr 333 (St 14).
- ³ Een groot deel van dit hoofdstuk berust op het rapport van Wevers uit 2005.
- ⁴ De Smeestraat heeft heel lang Smeesteeg geheten. Door elkaar werden gebruikt Westerse en Lange Smeesteeg.
- ⁵ Een osendrop is een strook naast het huis, tussen twee huizen in, die onbebouwd moest worden gelaten om het hemelwater van het dak te laten druipen. Zo'n strook was één voet breed, zodat tussen twee huizen een ruimte van twee voet, of ca 57 cm, was.
- ⁶ HUA tr&pl 4-5-1582 blz 169-170.
- ⁷ De Rode Toren was één van de torens van de Tolsteegpoort.
- ⁸ HUA Stads bewaarde archieven II. Nu toegang 709 en opgesplitst in onderdelen waaronder de Buurkerk 709-I. Inv nr 2 Cartularium der kerk, fol. 112. Transcripties van het cartularium in HUA tg 1128 inv nr 3210. Een cartularium is een verzameling afschriften van bezittitel, donaties etc van een kerk.
- ⁹ HUA tg 709-I inv nr 224-I en 224-2.
- ¹⁰ Zie hierover ook C. Asser, Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, deel zakenrecht.
- ¹¹ HUA tg 709-I inv nrs 46, 57 ; tg 747 NH gemeente Utrecht inv nrs 509, 512, 515.
- ¹² Het is bekend dat in 1566 de boeken van de Buurkerk tijdens de beeldenstorm in stukken zijn gescheurd. Er zijn nauwelijks liturgische werken bewaard gebleven. Opmerkelijk is dan ook dat voor het eerste blad van het manuaal van 1590-1594 een perkamenten blad van 37x29 cm is gebruikt waarop nog duidelijk zichtbaar op voor- en achterzijde gregoriaanse muziek is te lezen. Het betreft de gezangen die gezongen werden op de tweede zondag na Pinksteren. Duidelijk te herkennen zijn de Introïdus en de Communio. Gebruikt is de Duitse hoefnagel notatie. Dit wijst op 15e-16e eeuwse herkomst. In de marge staan de aantekeningen van het manuaal.
- ¹³ HUA tg 1007-2 gemeente bestuur van Utrecht 1813-1969 inv nrs 7068-7086.
- ¹⁴ HUA tg 4001 verzameling rechtskundige rapporten.
- ¹⁵ Er staan in de stadbrieven van 1357 verschillende schrijfwijzen van haar naam.
- ¹⁶ Haze = Hadewich.
- ¹⁷ De gegevens over het smedengilde en het St. Eloiengasthuis zijn overgenomen uit Rommes & van der Spek, 2004. HUA tg 712-7-3 St Eloiengasthuis inv nrs 15, 56.
- ¹⁸ Waarschijnlijk was Claes de zoon van Ghijsbert Claesz. van Leeuwen.
- ¹⁹ Zie klapper op de overluidingen van de Dom dd 16-12-1604, Christoffer van Laer.
- ²⁰ Voor het achterhalen van de familierelaties en beroepen is gebruik gemaakt van de registers op transporten en plechten. Gegevens over brouwerijen zijn ontleend aan Volkers, 2006.
- ²¹ HUA Tr&pl 22-I-1612 blz 40.
- ²² HUA tr&pl 19-6-1615 blz 447-451.

- 23 HUA tr&pl 23-3-1621 blz 168, 169.
- 24 Kaffa is een zijden weefsel van gebeeld (= van ingeweven figuren voorzien) of geblond fluweel.
- 25 HUA tg 708-I Gilden van Utrecht, inv nr 44-a.
- 26 HUA tr&pl 24-5-1626 blz 292, 293.
- 27 HUA tg 709-15 inv nr 2127.
- 28 HUA tr&pl 26-2-1630 blz 80-82, 22-7-1639 blz 26-31 en 5-8-1641 blz 38-41. Het ging om Albert en Sophia Wasman, kinderen van Goort Wasman en Hester van Laer.
- 29 HUA tr&pl 1-8-1622 blz 51, 52.
- 30 HUA register des raads dagelijksboek 1528-1577 (inv nr 5015). Tg 1128 verzameling fotocopieën en transcripties. Hierin 2.08 tg 701-I stadsarchief 1122-1577, raad, inv nr 3025: inv 13-25: 1550-1555.
- 31 Steven van Wede was in die tijd eigenaar van de huizen die tegenwoordig de nummers Oudegracht 289 en 291 hebben. Hij was familie van de toenmalige eigenares van het hoekhuis, Meijntgen van Langerack.
- 32 HUA tg 820 Historisch werk materiaal inv nr 572: M. van Vlieden, 1992, Werkboek bruggen.
- 33 HUA tg 702-I Stad Utrecht secretarie 1577-1795, inv nr 802.
- 34 Om de aanwezigheid van de straatkelder te verklaren veronderstelden Dolfin c.s. (1989, blz 172) dat de straat oorspronkelijk smaller was. De straatkelder zou van oorsprong een huiskelder zijn, die door straatverbreding onder het wegdek is komen te liggen. Deze hypothese is niet meer nodig om de aanwezigheid te verklaren.
- 35 HUA tg 702-2 Finantiekamer, inv nr 1351 manualen stads kleine schulden 1658-1718. Zie verder de noten in het hoofdstukje over eigendomsrechten in de 14de eeuw.
- 36 Tg 4001 inv nr 442 rapport eener raadscommissie over de aard der erfhuizen.
- 37 Gegevens zijn afkomstig uit de registers van transporten en plechten en uit Volkers, 2006.
- Kees Volkers schreef een gedegen overzicht over de geschiedenis van de Utrechtse bierbrouwerijen. Dit boek wordt aanbevolen aan de lezer die meer wil weten over het brouwen en de bier- economische geschiedenis van de stad Utrecht.
- 38 HUA tr&pl 25-2-1630 blz 80-82; 23-11-1635 blz 136-139; 5-11-1636 blz 125-127; 25-2-1659 blz 59-61; 11-11-1727 blz 412-420; 26-3-1739 blz 142-151.
- 39 HUA tg 812-8 Archief Musschenbroek, inv nr 16.
- 40 Er zijn twee aanwijzingen dat de families Bor, Van Hattum en Zael Uitenenge aan elkaar verwant waren. 1) Op 19 oktober 1640 werd aangifte gedaan van het overlijden van Cornelia Zaell Wtteneng, weduwe van de heer Henrick Bor, doctor in de beide rechten. Zij woonde in de Snippenvlucht. 2) Op internet is terug te vinden dat Pieter Cornelisz. Bor, zoon van Cornelis Bor, baljuw van Vlaardingen, en Anna Gerritsdr van Kelst was. Hij was brouwer in De Rooster bij de Smeebrug te Utrecht. Later was hij in admiraalsdienst. In 1664 was hij ontvanger der licentien te Emmerik. Hij trouwde 12 februari 1632 te Amersfoort met Deliana van Hattum. Deze verwantschappen zouden nog eens verder uitgezocht moeten worden.
- 41 Zie Volkers, 2006.
- 42 HUA tg 34-4 notarissen stad Utrecht 1560-1905, inv nr UI59a003 akte nr 166; UI62a010 nrs 103, 112; UI91a001 nr 36.
- 43 Not. akten UI51a014 nr 22; UI91a001 nrs 10, 31-37.
- 44 HUA not akte UI94a13 nr 78; HUA tr&pl 25-5-1809 blz 191, 192.
- 45 Paulus van Vlissingen en zijn erfgenaam Cornelis waren 1749-1766 eigenaren van Oudegracht 293. Hun levensloop werd behandeld in Steengoe 48. Delen van dit hoofdstuk zijn afkomstig uit nr 48. Genealogische gegevens en beroepen uit Nederlands Patriciaat en notariële akten.
- 46 Manuaal 100e penning. Jesaias Muy(ij)ser(t) (1740-1819) zoon van Benjamin Muijser(t) en Maria Wees. Hij was een neef van grootmoederszijde.
- 47 Verwarrend is dat in de notariële akte Pieter als koper genoemd werd en in het transport Johannes. Not. akten U301a011 nrs 1139 en 1145. Tr&pl 22-2-1806 blz 54-56.
- 48 Van Campen, 1969. Vroedschaps resolutie 5 juli 1740. In Utrecht komt vaker de benaming "trog" voor dan "pothuis".
- 49 Van Lutternvelt, 1961. HUA tg 76 Huis Zuilen, inv nrs 175-177.
- 50 Van Lutternvelt noemt een bedrag van f 1762, maar dat is fout overgenomen.
- 51 Dunlop, 1966. HUA tg 814 familie van Geuns, inv nr 212.
- 52 HUA tg 709-I Buurkerk, inv nrs 31 en 57. Algemene indeling zerken nr 357.
- 53 Algemene tekst van website HUA. De rol van de gilden uit Slokker, 2010; Rommes & v.d. Spek, 2004.
- 54 HUA tg 702-I, Stad Utrecht, secretarie, inv nr 463: lijsten van de dekens der verschil-

lende gilden.

- 55 HUA Namen en qualiteiten van de 1215 onderteekenaren der volmagt op de 24 geconstitueerdens te Utrecht. Uitgegeven te Utrecht 1785. Tg 702-I inv nr 79: handtekeningen burgerij bij de ingeleverde bezwaren op de publicatie van 17 april 1784.
- 56 Hulzen, 1966, blz 225. Dit zal Paulus, de zoon van Cornelis van Vlissingen geweest zijn.
- 57 Zie www.dutchregiments.org en www.soldaten-genealogie.nl. David Grenier geboren in Verrij, Zwitserland. Werd 19-4-1775 kolonel van het regiment en 22-6-1779 bevorderd tot generaal-majoor. Garnizoensplaats Schoonhoven 1787-1789.
- 58 HUA tg 802, Losse aanwinsten, inv nr 1236: verzoekschrift 1787.
- 59 HUA not akten U301a011 nrs 1139 en 1145.
- 60 HUA not akten U301 b00Inrs 24 en 39.
- 61 R.E. de Bruin c.s., 2000, Een paradijs vol weelde, blz 352.
- 62 HUA not akte U330 c004 nr 434.
- 63 HUA tg 814 familie van Geuns inv nr 232.
- 64 NNBW deel 9, blz. 164, 165.
- 65 Nieuwsbrief S.H.B.W. 30/31, oktober 2008, blz 4, 5.
- 66 HUA tr&pl 9-5-1804, blz 235-240.
- 67 Kadaster deel 347 nr 34.
- 68 Kadaster deel 405 nr 66.
- 69 TZ: tolsteegzijde.
- 70 Dit feit kwam naar voren bij het onderzoek naar de geschiedenis van De Ijsen Hoet, Oudegracht 293.
- 71 Kadaster deel 799 nr 39.
- 72 HUA tg 4004 Kamer van Koophandel, inv nr 929.
- 73 HUA tg 4004 Kamer van Koophandel, inv nr 4059.
- 74 Kadaster deel 1426 nr 55.
- 75 Kadaster deel 1806 nr 23.
- 76 HUA tg 1007-3 Gemeentebestuur van Utrecht, inv nrs 29710, 29732, 29780.
- 77 Kadaster deel 1751 nr 137.
- 78 Nadere informatie van W. Thoomes leerde dat er indertijd ten stadhuize een sterke stroming was om huizen naar de 18de - eeuwse toestand terug te restaureren. Muur-reclames pasten niet in dit beleid. Zowel de heer Baart de la Faille, opvolger van prof. Temminck Groll, als de architect Meulenbelt waren hier aanhangers van.
- 79 Dit gedicht is in juni 2008 gemaakt op verzoek van het UMF. Het heeft op het bouwbord gestaan gedurende de restauratiewerkzaamheden in 2008.

